

Pánbu, všichni svatí a ti druzí

Světci a duchovní kultura Frenštátska

Frenštát pod Radhoštěm s okolními lokalitami historicky příslušel k hukvaldskému panství, ale na jeho regionální zařazení se názory lišily a stále liší. Frenštátsko dialektem patří k Lašsku, mnohé jiné oblasti lidové kultury jsou srovnatelné s Valašskem. Přirozená geografická hranice - sedlo Pindula - tvořila i hranici např. některých obyčejů či prvků v odívání. Chybějí odborné práce, které by systematicky sledovaly, pak analyzovaly a srovnávaly projevy lidové kultury po obou stranách radhoštského pásma. Těch stávajících není příliš.

Obyvatele horských oblastí ještě na konci 19. století živilo pasekářství. Nepříliš vhodné složení půdy bránilo rozvoji rolnictví, přesto každá vesnická domácnost kvůli vlastní potřebě byla na něm závislá. Proto občané např. Bordovic, Lichnova, Tiché, Kunčic a Čeladné na přelomu 19. - 20. století našli hlavní zdroj obživy v místě při dobývání rudy. S tkalcovstvím byly spojeny hlavně Trojanovice, Tichá a samozřejmě Frenštát p. R. - město obchodníků a řemeslníků. Poloha Trojanovic obyvatelům umožňovala žít se i dřevařstvím. Lichnov byl znám výrobou světel, ale dařilo se i tamnímu povoznictví, prodeji hovězího dobytka a ovcí. Prodej houní a také vlastních výrobků ze dřeva živil rodiny v Bordovicích. Obyvatelé Tiché tkali len, od počátku 19. století bavlnu pro frenštátské faktory. Mnoho mužů zdejší oblasti zaměstnával štramberský lom, frenštátské tkalcovny, vítkovické železárny v Ostravě a kopřivnická vagónka. Jiní v létě odcházeli pomáhat při žních na Hanou. Kdo měl štěstí, pracoval v místě na regulacích potoků nebo jako dělník na stavbách a v cihelnách. Ženy, ale hlavně škoie odrostlá děvčata, chodily pracovat buď do frenštátských továren, kde strojově pletly punčochy, nebo posluhovaly v majetnějších rodinách ve městě a vzdálenějších vesnicích.

▲ Mandlovací deska

Se zaměstnáním a prací souviselo mnoho komponentů tvořících součást pracovního i svátečního dne. Do způsobu obživy se promítala starost o zdárné vykonání každého díla, ať už řemeslného nebo v zemědělství. Každý věděl, že bez vlastního vkladu námahy ničeho nedosáhne, ale byla zde i iracionální pomoc související s náboženským a světonázorovým přesvědčením, zakořeněná ve zbytcích lidových obřadů a v obyčejích.

Podle názorů z přelomu 19. - 20. století se na úspěšném výsledku úrody neprojevovala jen poctivá těžká práce, ale též Boží požehnání a modlitby k určeným světcům. Také správnou volbou magických praktik v určené dny si hospodář mohl zajistit bohatou úrodu, včasnou sklizeň, prosperitu dobytka, kontinuitu rodu, zdraví a vše, co potřeboval. Proto jsme se ještě na počátku 20. století mohli setkat s obyčejí, které byly ve věrské podstatě živé a tvořily součást oslav a svátků.

Přelom zimy a jara znamenal přípravu na nadcházející počátek zemědělského roku. Soustředění napomáhala od Popeleční středy trvající postní doba, která křesťanům - což znamenalo téměř celé společnosti - nedovolovala rozptýlení v podobě plešů, večírků nebo návštěv hospod, vedla k sebezáporu a sebeovládání ve všech oblastech života: v jídelničce se objevovalo více bezmasých „postních“ jídel, byl zapovězen alkohol, tabák. Náplní dne byla práce, modlitba, rozjímání o smyslu života, účast na pobožnostech křížových cest v kostele, na pasekách v soukromí. Půst měl kromě soustředění na nadcházející práci každého očistit na těle i duši a také ušetřit tenčící se zásoby pro živobytí nezbytných surovin.

Z šesti postních nedělí se na Frenštátsku užívalo označení pro dvě poslední. Pátá Smrtná obřadně zakončovala zimní období vynášením Mařeny a Mařocha - kontinuálně se většinou název udržel do počátku 20. století, v Tiché do 50. let.

Mládež ve Frenštátě p. R. a Trojanovicích topila nastrojené figuríny v potoce, v Tiché, Lichnově a Bordovicích je spálila. Symbol jara, mládí, zdraví – májku – přinášely děti v Bordovicích a Lichnově. V této lokalitě bylo ztělesnění nenáviděné zimy někdy topeno v potoce, přičemž si chlapci stříkáním po děvčatech nacvičovali „kupačku“ velikonočního pondělí. Tomuto dovádění říkali „odmočovačka“. Po občůzce si všichni zúčastnění pochutnávali na preclících ve mléce, které jedli ze společné mísy.

Na šestou postní neděli – Květnou – se při bohoslužbě v kostele světily jívové ratolesti – kočičky, které nejen doma umístované za „svatými obrazy“, kříži, na půdě, chránily stavení před ohněm a živelnými pohromami, ale zapichované do polí spolu s křížky vyrobenými ze svěceného dřeva na Bílou sobotu zvyšovaly jejich úrodnost a rovněž je chránily proti zmíněným pohromám.

Postní doba vrcholila tzv. Barevným týdnem, jehož dny měly nejen své pojmenování, ale i skladbu jídelníčku. Ve Frenštátě se na Modré pondělí mohly obědovat např. fazole, na Žluté úterý vejce natvrdo se zelnou omáčkou, Černou – Škaredou středu švestková omáčka s knedlíkem, na Zelený čtvrtek zasmažené, případně luštěninové polévky, sladká kaše nebo hrách. Velký pátek byl ve znamení přísného půstu, proto se na stole objevil jen chléb s černou kávou z žitovky, jidášky – z kynutého „jaloveho“ těsta široké pletýnky sypané mákem, večer krupičná kaše. Půst trval do Vzkříšení na Bílou sobotu odpoledne, proto oběd tvořila jen chlebová polévka a večer krupice. Ten, kdo se již nepostil, mohl obědovat hovězí maso s omáčkou. V některých rodinách jedli i po Vzkříšení obilninové kaše, v jiných mazance označované jako „bochánky“ a čaj, ale také koláče s čajem či kávou žitovkou, zapékané klobásy, plecovníky. V Lichnově si na nich mohli pochutnat až na Velikonoční neděli po návratu z pole, kam hospodář umístoval křížky a kočičky. Oběd v tento den byl „lepší“. Sestával se z hovězí polévky s nudlemi i játrovými knedlíčky, následovalo smažené kůzlečí, případně jehněčí maso, nebo pečené vepřové a telecí se zelím a bramborem, někdy řízky, dokonce i starý houser. Na Pondělí velikonoční se servírovalo uzené maso s knedlíkem.

Součástí mnohých obyčejů, případně obřadů nebylo jen jídlo, ale i pečivo. K tomu velikonočnímu na Frenštátsku ke konci 19. století patřily koláče „lopaťaky“ či „pecaky“ s hruškovou, tvarohovou, makovou náplní, malé koláčky, velké i malé makovníky, beránci z piškotového těsta i kynutého, tvarovaného „z ruky“, mazance místně zvané i „pecenky“ nebo „bochanky“ z bílého těsta s hrozkami, mandlemi, určené pro kmotřence od kmotry – „křesne matky“ či „matičky“, a cukroví – tuhé, mírně slazené těsto v ruce tvarované na tyčinky nebo preclíčky, pečené na omastku skládajícího se z másla a sádla. Bývaly velmi tvrdé a nabízely se „kupačom“. Velikonoce byly neodmyslitelné bez plecovníků a zapečených klobás.

Předvelikonoční dny měly tradici daný význam vzrůstající od Zeleného čtvrtku. Když se v tento den při bohoslužbě odmlčely zvony a „odletěly do Říma“ až do Vzkříšení na Bílou sobotu, chlapci místo zvonění hrkali, klapali kapotkami a hrkači. V Trojanovicích byli za svou službu odměňováni sušeným ovocem, pečivem a vzácně penězi. Kdo chtěl být po celý rok zdravý, čilý, děvčata sličná, musel se ráno na Velký pátek umýt v potoční vodě. Bílou sobotou vrcholily přípravy na slavnostní vzkříšení. V kostele se od Velkého pátku střídala čestná stráž u Božího hrobu. Do 1. světové války ji tvořili váleční veteráni, po rozpadu jejich spolku obětavci z Frenštátu a Trojanovic. Během bohoslužeb byl posvěcen oheň, dřevo na výrobu zmíněných křížků a voda. Aby ovocné stromy dobře rodily, v Bordovicích při zaslechnutí z Říma vráčených zvonů, domácí pospíchali třást stromy. Součástí vzkříšení byl do 40. let 20. století slavnostní průvod obcházející po určené trase město, který se vracel zpět do frenštátského kostela. V oknech osvětlených a ozdobených domů mohl každý vidět vystavené beránky z těsta.

✓ Kříž s Ježíšem Kristem, Pannou Marií a Marií Magdalénou, lidová práce

Ráno na Velikonoční neděli šel každý hospodář umístit do rohů pole svěcené kočičky a křížky, svěcenou vodou kropit hranice mezí. Ještě v době 2. světové války se po mši svaté v kostele světily pokrmy. V Trojanovicích podělili kousky bochánku jak členy rodiny, tak dobytek – aby nepřišel hlad, v Lichnově mezi přítomné dělili vajíčka a pečivo, v Tiché obdrželi kmotřenčí od kmotrů kromě „šmigrustu“ i svěceného beránka, zvaného „baroška“, nebo bochánek se stříbrnou mincí. V Bordovicích kmotřiči k této příležitosti chystali i velký, asi 3 kg vážící bochník chleba, do něhož vložili 1 zlatku. K darům od „křesných“ patřily i plecovníky.

Od rožnovského Valašska se pojmenování Velikonočního pondělí liší stejně jako způsob pomlázky. Tento den se na Frenštátsku nazýval a stále nazývá „kupačka“, protože děvčata byla polévána vodou a chlapci je kvůli zdraví, čistotě a svěžesti museli „okupat“ - nemohli je nechat ve staré špíně. Po vyšlehání březovými metličkami, spleteným vrbovým tatarem či jalovcem určitě byla po celý rok zdravá. Některá měla připravena jednobarevná, většinou v cibulové slupce vařená vajíčka a chlapcům je nabídl. Na Frenštátsku se vejce příliš nezdobila, činila tak pouze paní Špačková v Lichnově v době 1. republiky. Pro její batikování voskem byly charakteristické skvrnky „plešky“, antropomorfní a zoomorfní motivy. Pro takto okrášlená vajíčka si lidé chodili z Mnišího, Bordovic. Paní Špačková je prodávala i do Tiché, Vlčovic, Větrkovic, Kopřivnice, Drnholce, Štramberka, Ženkavy a ostatních nedalekých lokalit. Obarvená vejce byla určena k okamžité konzumaci, ty zdobenější až naposledy. Nejhezčí se uschovala na památku. Mladší „kupačiči“ kromě vajíček dostávali již zmiňované cukroví, pentle uvazované na tatar, vzácně peníze. Starší byli pohoštěni kouskem zapečené klobásy či plecovníkem, což byla do původně chlebového těsta zapečená uzená vařená plec nebo klobáska, také dostali „počasnu“. Odvážnější děvčata a ta, která měla od rodičů svolení, chodila v úterý vracet „kupačku“ za stejnou odměnu jako chlapci. Tato „ženska kupačka“ byla i milostně motivovaná.

Velikonoční doba do sebe zahrnuje tzv. Křížové dny se svátkem sv. Marka /25.4./ V tento den se kontinuálně do 40. let 20. století konával průvod do polí, kdy účastníci prosili o zdar úrody a její ochranu. Kvůli zvýšení účinku byly do země zastrkovány svěcené křížky obdobně jako na Velikonoční neděli. Výšku obilí vystihuje přísloví, známé na Frenštátsku: „Na sv. Marka schová se do žita vranka.“ K tomuto svěťci se modlili všichni ti, kteří měli strach z náhlé smrti.

Velikonoce uzavírá svátek Seslání Ducha svatého – Letnice. V tento den byl na pastvu vyháněn dobytek, který kravař okušoval pryskyřicí. Kdo si nepospíšil a s výhonem zůstal poslední, vysloužil si označení „zapetek“. Na Svatodušní neděli se střílelo: u kostela slavnostně z hmoždířů, kluci pak klíči, mezi kameny umístěnými sirkami a podobně. Z pasínek se ozývalo práskání bičí. Na Svatodušní pondělí chodily skupinky přátel, příbuzných a známých do přírody „škračit“ v kotlících vaječnicí, při čemž se všichni při pivu veselili a zpívali. Tento zvyk trvá do současnosti, ale termín konání již není tak striktně závazný.

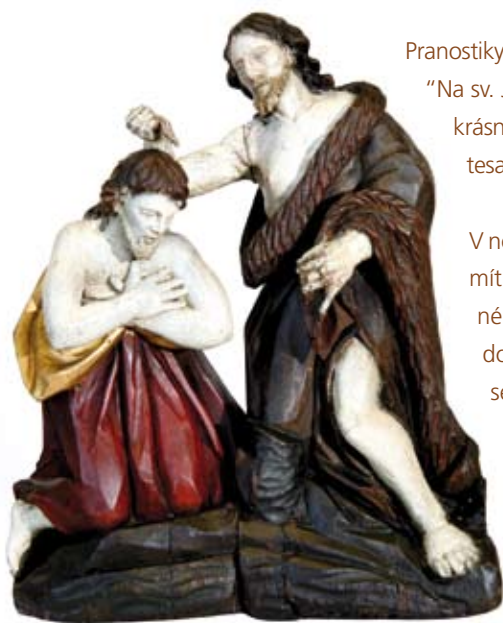
Λ Lichnovské kraslice batikované voskem s „pleškami,“ období 1. republiky

Svátek Božího těla byl hlavně v době 1. republiky provoněný a prozdobený svěží zelení mladých bříz. Jimi nebo větvičkami lípek v Trojanovicích zdobili vnější stěny domů kolem oken a dveří. Malá snítka umístěna za křížem v kuchyni či světnici tvořila ozdobu a hlavně chránila příbytek od všeho zlého. Mladá děvčata – družičky – ráda vzpomínala na košíčky plné květinových lístků, když jimi zdobila cestu s procházejícím průvodem. Ten s baldachýnem a korouhvemi vyšel z kostela a zastavoval se u oltářů umístěných kolem frenštátského náměstí. Oslavy v takové podobě ukončila padesátá léta.

Do r. 1898 ve středu před zmíněným svátkem frenštátští tkalcovští tovaryši, původně však tkalci, udržovali svou cechovní slavnost. Po ranní mši svaté v kostele se s hudbou a cechovním praporem průvodem odebrali na Horečky. Během cesty tři maškary zvesela pobíhaly kolem a přihlížející častovaly kořalkou, šňupavým tabákem, také vybíraly „milodary“ na pohoštění. Při návratu všichni nazdobili zelenými ratolestmi obydlí, ale hlavně dveře cechmistra bytu. Sami měli zelení nazdobené klobouky a prapor. Výlet ukončili muzikou v hostinci. Oslava byla reminiscencí na oslavu Božího těla, které se v minulosti zúčastňovaly všechny cechy. Poté, kdy se r. 1898 Spolek tkalcovských tovaryšů sloučil s Řemeslnickou besedou, občůzka ztratila svou životnost.

Jedním z projevů náklonnosti chlapce k děvčeti bylo o filipojakubské noci před 1. májem postavení jedlové, pentlemi nazdobené májky. Ta se ovšem musela hlídat před ukradením, ať už z důvodu furiantství nebo závidi. Rovněž byla předmětem prestiže, protože veřejnost oceňovala tu největší a nejpěknější. Máje stávaly také na rozcestí, u kaplí, zvoníc, před hostinci. Tam se většinou na konci května konalo i jejich kácení se zábavným programem. Ten, kdo získal vršek nebo pod ním připevněnou flašku alkoholu, vyhrál. Kvůli vzniklým úrazům se od tohoto zábavného prvku upustilo. Oba patroni 30. dubna – svatí Filip a Jakub mladší – jsou patrony profesí známých i na Frenštátsku: valchářů, koželuhů, cukrářů.

Od prvomájového rána následujícího dne vyhrávaly na frenštátských Horečkách a v okolních hostincích muziky, mnozí občané chodili na „májový vzduch“. Děvčata hledala bylinu laskavec, která měla moc přilákat milého chlapce.

▲ Sv. Jan Křtitel křtí Ježíše Krista, sousoší, polychromované dřevo, barokní práce

Pranostiky vážící se k svátku sv. Jana Křtitele vystihují jak jeho umístění v kalendáři, tak i důležitost: „Na sv. Jána otvírá se létu brána; Na sv. Jána noc nebývá žádná; Na Jana jasně, vozí se seno krásně“. Světec je patronem tkalců, krejčích, barvířů, sedláků, bednářů, kominíků, kovářů, tesařů a mnoha jiných profesí. V lidovém prostředí měl významné místo.

V noci z 23. na 24. června byly vyhledávány hlavně léčivé byliny, protože tou dobou měly mít kouzelnou moc stejně jako kytice uvitá ze sedmera kvítí trhaného v noci a zkropeného ranní rosou. Měla i s laskavcem zaručit úspěch v lásce. Děvčata o půlnoci házela do vody věnečky uvitá z mateřídoušky, aby podle jejich unášení proudem zjistila, zda se vdají v místě bydliště, nebo dál. Tytéž věnečky visívaly nad vchodem domu. Ve svatojánskou noc zvířata rozuměla lidské řeči. Když se na Radhošti rozzářil oheň, vydal impuls k zapálení hranic na okolních kopcích. Chlapci soutěžili v přeskoku přes vatru a ve vyhazování starými zapálenými košťaty do výšky, která za tímto účelem shromažďovali po celý rok. Společnost bez rozdílu věku zpívala, tančila, veselila se a „muzicírovala“ mnohdy až do rána. Když 23. 6. 1928 navštívil Frenštát prezident T. G. Masaryk, obdivoval kromě jiného v tento den zapálené svatojánské ohně. Zvyky v takovém rozsahu zanikly v době 2. světové války.

Mezi svátky sv. Jana Křtitele a sv. Petra a Pavla /26.6./ hospodyně sely petržel. Když vyrostla, dávaly ji kravám, aby jim neškodily čarodějnice.

Každý, kdo obdělával sebemenší kousek políčka, potřeboval z něj mít úrodu. Kromě vlastní práce a námahy se hospodář obracel v modlitbách o pomoc k patronům zemědělství: k svatému Šebestiánovi, Isidorovi, Vendelínovi, Antonínu Paduánskému, Janu Evangelistovi. Svatí Jiří, Jan Křtitel, Mikuláš a Barbora byli patrony sedláků, plodnost polí střežili svatí Petr, Pavel, Marek. Polní plodiny opatrovali svatí Martin, Štěpán, Jakub starší a Kateřina. Hojnost ovoce a plodů v zahradách mohli ovlivnit svatí Jakub starší, Adam a Eva, Dorota, Marie Magdaléna. Za dobrou úrodu se přimlouvali svatí Jan Evangelista, Notburga, Markéta. Žně začínaly tehdy, až byla zrnka v klasu tvrdá – zpravidla kolem svátků sv. Markéty a Anny. Zahájení prací vyjadřuje dodnes užívané pranostikum: "Svatá Markéta hodila srp do žita."

^ Sv. Martin se sv. Jiřím, podmalba na skle, 2. polovina 19. století

^ Sv. Notburga, podmalba na skle, 2. polovina 19. století

Zdejší kraj není zemědělský, proto ani oslavy spojené s ukončením žni – dožínky, „dožata“ – nikdy neprobíhaly okázale. Konaly

> Řezbou zdobené kravské járho s monogramem MF, 1. polovina 19. století

5

se u každého hospodáře individuálně. Symbolický věnec z klasů, který měl své celoroční umístění v chodbě nebo ve světnici či na jiném čestném místě, předala čeleď, v Lichnově děvečka s veršovaným proslovem, hospodáři, který všem poděkoval za práci a pozval je na „počasnu“ – občerstvení v podobě koláčů z nové mouky, kávy a kořalky. V jiném hospodářství hospodyně připravila dobrý oběd, pohostila všechnu čeleď a při muzice se tančilo, pilo pivo a kořalka. Chlebem a koláči byli podarováni všichni pomocníci a též ti, kteří v ten den náhodně přišli do statku kvůli nějaké záležitosti. Když se slavily obecní dožínky, procházel obcí krojovaný průvod s ověncenými vozy k hospodáři pro tento účel určenému. Ten obdržel dožínkový věnec a pak se všichni veselili, tančili, občerstvovali, např. ve Frenštátě valašským „gulajšem“, párky, kulatými koláči „lopaťaky“.

V době socialistického zemědělství dožínky pořádalo místní JZD.

^ Tancovačka – Muzikanti, lípové dřevo, autor A. Tlašek (1916 – 1992)

Ještě na počátku 20. století tvořila modlitba samozřejmou součástí života. Neděle a svátky měly jiný režim a od pracovního dne se lišily důraznější modlitbou, klidem i časem na návštěvu příbuzných, známých, sousedů. Jedním z takových svátků byly poutě. Účastí se příslušnému světci – patronovi kostela či kapličky – vzdávala úcta s prosbou o ochranu a pomoc. Tak např. v Bordovicích slaví mariánskou pouť 12.9., v Lichnově 29.6. na svátek sv. Petra a Pavla, v Tiché 6.12. na sv. Mikuláše, 11.11. na sv. Martina ve frenštátském „dolním“ kostele a v „horním“ kostele na sv. Jana Křtitele 24.6. s přífařenými Trojanovicemi. Občané této lokality mívali slavnostní pouťovou mši svatou ve Svatodušní neděli u kapličky na Horečkách. V den svátku umučení patrona kostela se konala mše svatá, po ní si věřící mohli ve stáncích zakoupit upomínkové předměty a různé

jiné pouťové zboží. Ve Frenštátě domácí umísťovali nad domovní dveře věneček z mateřidoušky a papírových růžiček. Z kostelní věže vyhrávala hudba. Pro tuto pouť bylo příznačné střílení z hmoždířů. Hospodyně připravovaly „lepší“ oběd a koláče „lopaťaky“. Vzájemná návštěva poutí udržovala dobré vztahy nejen mezi sousedními obcemi, ale i v rámci příbuzných. Rodiny se zvaly „na oplatu“. Mezi oblíbené poutní lokality patřil Štramberk, odkud si poutníci přinášeli medové perníkové uši, z Příbora domácím donesli perníkové šifly, z Frýdku obrázky na skle a Sklenova či Hukvald preclíky. Navštěvovaný byl i Hostýn, Velehrad, ale nejvíce Radhošť. Slavnost konaná na této hoře měla nejednou vlastenecký, manifestační ráz jako např. Cyrilometodějská v r. 1862, Jubilejní všennárodní r. 1922, Slovanská pouť r.1931 při příležitosti odhalování sochy Radegasta a sousoší sv. Cyrila a Metoděje. Památný a bájný Radhošť přitahuje poutníky i v současnosti.

6

< Poutní džbáněk s plastickým vyobrazením Panny Marie, keramika, 2. polovina 19. století

^ Sádrové odlitky perníkářských forem – Nejsvětější Trojice, mimino, srdce

Úspěšná sklizeň úrody a zakončení zemědělských prací se oslavovalo posvícením, na Frenštátsku zvaném krmaš, místy v Lichnově kermaš. V době 1. republiky se slavil několik dní, měl slavnostní ráz a doba konání byla individuální. Tak např. ve Frenštátě p. R. a Trojanovicích hodovali na sv. Martina /11.11./, jemuž je zasvěcen farní kostel. Po sobotní mši svaté všichni účastníci šli nebo jeli do hospod, kde se s přestávkami na poklizení dobytka jedlo, pilo a tančilo až do středy. Do rodin se sjíždělo i širší příbuzenstvo a též přátelé z jiných obcí. Tento den byl považován za sváteční, proto se snídaly koláče, v Mniším a Bordovicích dokonce guláš. Na oběd hospodyň chystala hovězí či jinou masovou polévku s nudlemi, pak následovaly dva až tři chody hlavního jídla. Tvořila je omáčka, k ní maso z drůbeže, pak vepřová pečeně. Hosté si mohli pochutnat i na svíčkové, smaženém kuřeti, pečené huse, případně kachně, bažantovi, holoubatech nebo beranovi. Hostina se vždy řídila společenským postavením a ekonomickou situací rodiny. Pokrmy byly připravovány „lepší“ způsobem než praktickým a běžným vařením, a to smažením a pečením. V hostincích si mohli hosté pochutnat na zabíjačkových dobrotách. Podle starších terénních výzkumů hodování na konci 19. století probíhalo takto: oběd se skládal z husí nebo drůbkové polévky, pak následovala husa. Kromě pečené se zelím a knedlíkem se na stole nejčastěji servirovala vařená. Přílohu tvořilo jak zelí s bramborem nebo chlebem, tak hojněji vzpomínaná a oblíbená švestková omáčka. K pití se podávalo

▲ Valašská kapela, svařovaná plastika, autor F. Rajnoch (1892 – 1968)

doma vařené pivo z chmele kupovaného ve frenštátské drogerii, ale též kořalka „kminka“ a „fefrmincka“. Hospodyňky dále připravovaly kynuté bábovky, ale hlavně koláče „lopaťaky“- makové, hruškové, pokládané švestkami zvané „vyplištěne“. Největší oblíbené se těšily zelníky, např. z Bordovic posílali přízní do Lichnova vždy čtyři celé. V Trojanovicích týden po „krmašu“ pořádali tzv. sousedskou zábavu, kterou uváděla ranní mše svatá ve frenštátském kostele, odkud šli účastníci s hudbou přímo do hospody. Pro mnohé končila zábava až v neděli ráno. V Tiché a Lichnově měli pro „krmaš“ určenou třetí neděli v říjnu. Jeho průběh byl stejný, i pravidla, jimiž se řídil pobyt účastníků v hostinci – centru společenské a zábavné části hodů. Starší občané seděli na „lavach“ kolem stěn, děvčata stála pohromadě v rohu, chlápci u „šentyša“. Z tanců byly oblíbené: „obtulany, řeznický, zrcadlový, pilky, šotyška, beseda“. Když bylo chlapců méně než děvčat, tak ta tančivala spolu, což mládenci neradi viděli. Po skončení tance pozval každý svou tanečnici na „žejdlik“ kořalky, ale skromně, protože penězi nikdo neoplýval. Po zábavě mládež odcházela společně a chlápci doprovázeli děvčata domů. Úterní zábavě pro mladé stejně jako středeční pro dříve narozené předcházela mše svatá. Ta byla v pondělí v Lichnově sloužena za všechny zemřelé. Průběh „krmašu“ v Bordovicích byl shodný, jen datum se lišilo: slavili jej první neděli po 28. říjnu.

Svátek Všech svatých /1.11./ uváděl vážnější atmosféru nadcházejícího dne – Dušiček /2.11./ – památky na zemřelé. Úcta k předkům se projevovala jak modlitbou, tak celoroční péčí o hroby a jejich úpravou. Ta v době 1. republiky spočívala v pokladení plochy hrobu chvojím a zapíchnutím papírových růžiček do hlíny. Mladí zemřelí mívali hroby zdobené bílými květy, starší barevnými. Svíčky se vyráběly podomácku z parafínu, loje nebo vosku. V Bordovicích při příležitosti Dušiček pekli zelníky. Na Vánoce bychom mohli na hřbitovech vidět buď věnečky z chvojí, později stromečky s baňkami a jablíčky. V Mniši na Štědrý večer do konce 1. světové války drobili příbuzní na rodinný hrob buchty. Důvod tohoto počínání už jim nebyl znám.

Každý hospodář zamýšlel udělat co nejvíce práce před napadnutím sněhu. Mláčení, loupání fazolí a jiné mohl kdykoliv vykonat pod střechem s pomocí domácích. V nadcházející adventní době měl na všechno dostatek času a pomalu ho napadaly starosti o příští zemědělský rok.

Na přelomu 19. - 20. století většina obyvatel Frenštátska vyznávala katolickou víru. Ta spolu s lidovou, děděnou po předcích, řídila chování jednotlivce i v čtyřnedělním adventním období. Bylo přípravou na Vánoce – oslavu narození Spasitele Ježíše Krista. Advent utlumil společenský život zákazem pořádání nejrůznějších zábav podle přísloví „Kateřina zavazuje, Ondřej zakazuje“, do jídelníčku vsunul postní jídla. Modlitbami a účastí ranních bohoslužbách – rorátech – se každý duševně připravoval na narození Ježíška. Čas dlouhých večerů rychle ubíhal při opravách a výrobě potřebného zemědělského nářadí, při práci se dřevem, ať už při vyřezávání hraček pro děti nebo realizaci vlastních nápadů v podobě

dřevořezby s jakoukoliv tematikou. V rodinách se na pobabách / i pobavách/ jako např. draní peří, předení vlny, lnu, scházela mládež se staršími, společně zpívali, rádi poslouchali jejich vyprávění a hráli různé společenské hry.

Toto roční období bylo pro malé děti „zkouškovým“. Za celoroční poslušnost, zlobení, učenlivost dostávaly vysvědčení v podobě nadílky na sv. Mikuláše /6.12./, patrona dětí, nebo na den Neposkvrněného početí Panny Marie – sv. Matičky /8.12./. Pokud maskovaná nebeská osobnost přišla, případně přijela v kočáře či na saních v doprovodu čerta nebo anděla, vyzkoušela děti ze znalostí modliteb a vyučovací látky ve škole. Na hodné čekaly dárky v podobě hadrových panenek, dřevěných koníků, oděvních doplňků, stuh do vlasů, sušeného i čerstvého ovoce, svatojánského chleba, fíků, ale zlobiví se museli smířit s řepou, bramborami, metlou, uhlím. Ty děti, k nimž nepřišel ani sv. Mikuláš, ani sv. Matička, odměnu našly ráno za oknem v punčoše či misce. Trojanovickým dětem z chudobnějších rodin ložili sousedé. Hlavní dárek tvořilo mikulášské pečivo zvané chlapi z kynuté sladkého i slaného, preclíkového nebo perníkového těsta. Tajně je pekly maminky, kmotry – „matičky“, „křesne“, nebo frenštátští pekaři a cukráři. Z tvarů se nejčastěji objevovali mikuláši, čerti, panenky, kohouti, koníci, slepice, věnečky. Oči nahrazovaly hrozinky, případně koukol. Advent je doba, kdy mohl

^ Ježíš Kristus Bolestný, lípové dřevo, autor A. Tlašek (1916 – 1992)

^ Anděl, lípové dřevo, autor A. Tlašek (1916 – 1992)

každý za předpokladu dodržení magických praktik nahlédnout do budoucnosti, ať kvůli počasí /hospodáři záleželo na dobré úrodě/, nebo z osobních důvodů /svobodná děvčata kvůli vdavkám a profesi souzeného manžela/. Všichni byli zvědaví na své zdraví a bohatství. Proto svobodná děvčata na sv. Ondřeje /30.11./, patrona za dobrou svatbu, lila olovo, aby podle ve vodě vzniklých tvarů poznala profesi očekávaného manžela, na svátek sv. Barbory /4.12./, patronky věží, zvonů, dělostřelců a dívek, vkládala třešňovou větvičku do vody. Když do Štědrého dne rozkvetla, mohla se chystat svatba. Dny od svátku sv. Lucie /13.12./ do Štědrého dne /24.12./ sloužily k sledování a předpovědi počasí v následujícím roce. Světičky je mimo jiné patronkou slepců, švadlen, tkalců a sedláků.

Obyčejem, který se do 2. světové války udržoval na Frenštátsku a který nebyl na Rožnovsku zaznamenán, byla devítidenní /podle počtu účastníků i desetidenní/ pobožnost, zvaná též Hledání noclehu Panny Marie. Název vypovídá o obsahu obchůzky, která měla tuto formu: v podvečer se účastníci sešli v rodině vlastníci sošku Panny Marie, aby ji zahalenou a za zpěvu mariánských písní přenesli do následující domácnosti, v níž po vykonání krátké pobožnosti umístili plastiku na čestné místo a ponechali do následujícího podvečera. Po krátké besedě, pohoštění v podobě chleba a šípkového nebo křížalového čaje, případně bucht z doma „nažernované vrřanky“, se účastníci rozešli do svých domovů. Příštího dne vše probíhalo stejně až do dne před Štědrým dnem, kdy se soška slavnostně vrátila do domu majitelky, a všichni byli rádi, že „Panna Maria nocleh našla“. Po svátcích se tato společnost scházela už jen každou neděli, a to až do Hromnic. Obyčej v době 1. republiky pomáhala organizovat Mariánská družina z Frenštátu p. R. Devítidenní pobožnost nevypovídala jen o náboženském přesvědčení, ale vyjadřovala i úroveň sousedských vztahů. V současnosti její existence přetrvává v Kozlovicích.

Dvacátýčtvrtý prosinec jako svátek svatých Adama a Evy, patronů zahradníků, krejčích, vnímali pouze nositelé těchto jmen. Pro všechny byl a stále je tento den označován jako Štědrý, kterým, včetně Štědrého večera, vrcholí čtyřnedělní adventní doba. Byť by jím byla poslední adventní neděle, měl stejný, tradicí určený řád. Frenštátský farní časopis Svätý Martin v r. 1939 benevolentně povoloval přeložení půstu ze Štědrého dne na předchozí sobotu, protože toho roku nastala výše zmiňovaná situace. Podle názoru církve byl půst v protikladu k radostnému posláním nedělního dne.

Postoj k přísnému půstu byl individuální. Někdo ráno nesnídal, jiného trochu nasýtila zasmažená polévka nebo chléb se „smaženým maslem“. Oběd obsahoval jen kousek koláče, případně vánočky s čajem, nebo nic. Mnozí dodržovali půst svědomitě a při snaze mít všechnu práci co nejdříve hotovou nebylo ani divu, že na jídlo nezbyl čas. Aby děti lépe snášely celodenní postění, dospělí členové rodiny jim slíbili pohled na zlaté prasátko. Dostatek práce ani jim, ani dospělým nedovoloval zabývat se myšlenkou na jídlo. Protože následující den – Boží narození a vlastní počátek Vánoc – byl považován za největší svátek, nic se nesmělo dělat, starost o dobytek a příprava oběda musela být hotova den předem. Věk dětí pak určoval míru jejich povinností. Matka zaměstnávala dcery v kuchyni při pečení všeho z „bile muky“: nejvíce koláčů „pecaku“, „lopaťaku“ hruškových, zelových, a kde měli dojnou krávu, i tvarohových, pak hlavně makovníků, protože po štědrovečerní večeři každý člen rodiny dostal jeden celý, dále makových bábovek, zvaných bucht, a jablečných štrůdlů. Vánočku nechystali ve všech rodinách. Při zadělávání kynutého těsta hospodyně nezapomněla vyběhnout na zahradu, rukama hladit ovocné stromy a volat: „Stromečku, obrod, obrod“, aby měly v příštím roce hojnost úrody. Se změnou topeniště a sociálního postavení rodin souviselo i rozšíření jiného než kynutého pečiva, totiž cukroví. V období první republiky mezi ně patřily zázvoroky, medové vykrajované perníčky z rezné mouky a přidaného koření, linecké. Protože ořech rostl téměř u každého domu, peklo se i ořechové cukroví a vanilkové rohlíčky.

10

^ Prospekt k malovanému betlému Jana Bačáka z r. 1882

^ Prospekt k malovanému betlému Jana Bačáka z r. 1882

vali na hrachové polévce, ovocné omáčky, krupici, zelí s bramborami, makovnicích nebo jablečném štrúdlu. Aby nikdy nepochybělo chleba, musel být na stole. Štědrovečerní večeři mohla tvořit jen hrachová polévka, krupice, štrúdl, koláče, makovník. V Trojanovicích podávali hrách, krupici, švestkovou nebo kvačkovou omáčku, kyselý zelí, koláče, čaj. V Tiché zasedli k hrachové polévce s chlebem, krupičné kaši s medem nebo k podmáslí s bramborem, koláčům s lipovým čajem a jablíčkům. V nedalekých Vlčovicích a Mniší jídávali polévku houbovou kobzolanku nebo hrachovou, případně i obě. Pokud hospodář v řece Lubině „upytlačil“ pstruha, připravoval se smažený na másle, případně špeku, a zalitý vajíčkem, někdy sladkou smetanou. Bramborový salát bez majonézy sloužil jako příloha. Obřadní stůl nabízel med, aby byl každý

Mladší děti rády stavěly betlémy – na konci 19. století převážně papírové, ručně malované, jejichž výrobou si výtvarně nadaní řemeslníci Frenštátska přivydělávali na živobytí. Časem byly papírové figurky nahrazovány dřevěnými. Betlém svou velikostí a rozlehlostí zabíral značnou část světnice a až do konce vánoční doby – tehdy do Hromnic /2.2./ – tvořil ústřední vánoční výzdobu každé domácnosti. Podle archivních pramenů byl ve Frenštátě p. R. první vánoční stromek postaven v Horní ulici č.199, který r. 1856 přivezla z Vídně paní Marie Klimíčková. Rovněž výzdoba stromku odrážela sociální postavení rodiny: v bohatších se honosil kupovanými vánočními ozdobami, zázvorkami, vykrajovanými medovými perníčky, v chudobnějších do pozláték obalovanými ořechy či dřevěnými špalíčky, papírovými řetězy, ale hlavně jablíčky.

K samozřejmostem Štědrého dne patřila návštěva hřbitova. Do hostince si zašli „štangasti“, protože právě jim zdarma jako projev díky patřila „zhříváná“ kořalka se skořicí a citrónem.

Štědrý večer měl od počátečních chvil obřadní charakter. Prvořadá péče byla vždy věnována dobytku, teprve po jeho poklizení a odzvonění klekání mohla rodina sednout ke stolu. Ten mívával sváteční ubrus, ale mnohde byla jeho deska jen čistě a pečlivě vydrhnuta. Po modlitbách, jejichž složení si každá rodina určovala sama, následovala štědrovečerní večeře, která kvůli hojnosti příští úrody měla obsahovat vše, co bylo doma a co hospodářství poskytovalo: „ničím se nepohrdlo, co Pán Bůh požehnal“. Pro ilustraci uvádím několik příkladů z doby přelomu 19. - 20. století.

Ve Frenštátě mohli mít hrachovou nebo zasmaženou polévku s nudlemi, švestkovou omáčku s knedlíkem a máslem, zvanou též „černa“ nebo „pamlskova“, krupici s medem, případně mákem, hrách s kroupami, jablečný závin, makovník, vánočku, koláče, boží milosti a ořechy. V jiné rodině si pochutnávali na hrachové polévce, ovocné omáčky, krupici, zelí s bramborami, makovnicích nebo jablečném štrúdlu. Aby nikdy nepochybělo chleba, musel být na stole. Štědrovečerní večeři mohla tvořit jen hrachová polévka, krupice, štrúdl, koláče, makovník. V Trojanovicích podávali hrách, krupici, švestkovou nebo kvačkovou omáčku, kyselý zelí, koláče, čaj. V Tiché zasedli k hrachové polévce s chlebem, krupičné kaši s medem nebo k podmáslí s bramborem, koláčům s lipovým čajem a jablíčkům. V nedalekých Vlčovicích a Mniší jídávali polévku houbovou kobzolanku nebo hrachovou, případně i obě. Pokud hospodář v řece Lubině „upytlačil“ pstruha, připravoval se smažený na másle, případně špeku, a zalitý vajíčkem, někdy sladkou smetanou. Bramborový salát bez majonézy sloužil jako příloha. Obřadní stůl nabízel med, aby byl každý

zdravý a vyprchala z něj zlost i rozčilení, k pití čaj s rumem, kořalkou. V Lichnově dostali všichni v rodině po hrachové polévce, koláčích, buchtě, ořeších a jablkách už zmiňovaný makovník. Ryba (kapr) se v obřadním jídelníčku začala více objevovat od konce 1. světové války. To pak štědrovečerní večeře v bohatší frenštátské rodině vypadala takto: rybí polévka s houskou, smažené ryby, krupice, hrách, omáčka ze sušených švestek, cukroví, jablka, ořechy, pomeranče. Naproti tomu jiná rodina byla vděčná za vánočku s čajem, zázvoroky, jablíčka. Aby i dobytek věděl, že přicházely Vánoce, a aby mu neškodily zlé síly, dostal po večeři každý zvlášť výslužku: v Tiché krajíc chleba namazaný krupičnou kaší, v Bordovicích od každého jídla trochu. Po závěrečné modlitbě opět vstojí otec pronesl přání, aby se zase všichni za rok setkali, a nezapomněl vzpomenout na ty, kteří se vánočních svátků již nedočkali.

Štědrovečerní obdarování se týkalo pouze dětí, a to většinou až po 1. světové válce. Částečně souviselo i s ekonomickou situací rodiny, proto se mezi dárky objevovaly zejména oděvní součásti, případně hračky, často vyrobené doma. V Lichnově, Trojanovicích dostával každý člen rodiny svůj makovník, a aby mu jej někdo náhodou nezaměnil za menší, třeba zářezy nožikem si jej označil, případně schoval.

K Štědrému večeru patřil zpěv koled a prostřednictvím magických praktik věštění budoucnosti. Tu mohla děvčata v noci vyčíst z vytvořeného obrazu na vodní hladině. Zdraví, nemoc či smrt napovídalo rozkrojení jablíčka, rozlousknutí ořechu, pouštění svíček v půlce ořechové skořápky po vodě v „lavoru“, směr kouře ze sfouknuté svíčky, zvlhnutí hromádky soli nebo zčernání řeřavého uhlí. Třesení ovocnými stromy mělo zajistit bohatou úrodu. Aby se hospodář držel doma, dala hospodyně ráno pod stromek pecenek chleba. Zda se děvče brzy vdá, měla prozradit špice střevice hozeného nad hlavou směrem ke dveřím, rozkvetlá větvíčka ovocného stromu získaná na svátek sv. Barborky, kokrhání kohouta po klepání vařečkou na kurník. Profesi nastávajícího manžela ukazoval tvar do vody litého olova nebo vynesené smetí a vysypané na křížových cestách, jestliže v tomto místě děvče pokleklo a přiložilo ucho na zemi. V tuto chvíli uslyšelo provozované ženichovo řemeslo.

Obsah Štědrého večera byl závazný, ale např. úprava stolu, výběr a pořadí jídel se řídil jak ekonomickým a sociálním postavením rodiny, tak její tradicí. Z lidové víry pramenící věské představy nabízely pestrou skladbu jídelníčku. Ten měl také konzumentovi zajistit zdraví, majetek, úrodu, prosperitu a plodnost prostřednictvím jídel z máku, medu, luštěnin, ovoce, obilí. Protože těsto kynutím zvětší objem, bylo žádoucí, aby tomu, kdo takové pečivo sní, se rovněž zmnožil a zvětšil majetek. Také fakt, že koláče dokázaly zasytit, hovořil pro oblibu dobrot z kynutého těsta.

První svátek vánoční /25. 12./ – Boží narození – uváděla půlnoční mše svatá nebo slavná jitřní, zvaná Andělská. Ranní tiché mši se říkalo Pastýřská. Celý den byl zasvěcen Bohu a nejbližší rodině. Nikdo nesměl nic dělat, aby tento svátek neposkvrnil prací. Nechodilo se na návštěvy, ve Frenštátě byl zachovávan klid, zvaný norma. Slavnostní oběd neměl obřadní ráz ani určenou skladbu. Boží narození svým klidným obsahem tvořilo kontrast k následujícímu svátku sv. Štěpána /26. 12./ – veselému koledování zejména malých dětí. Byly vítánymi hosty u příbuzných, sousedů, známých a tam, kde je pozvali. Nenavštěvovaly pouze chudobnější domácnosti a ty, v nichž je neradi viděli. Magickými slovy prostřednictvím koledních písní přály všechno nejlepší v následujícím roce, za což se jim dostalo odměny v podobě napečených dobrot, sušeného i čerstvého ovoce, vzácně i peněz. Aby dostaly více darů, zpívaly dlouhé koledy a mnohdy zpěvák doprovázel kamarád hrou na píšťalku nebo housle. Děti v Tiché nosily do navštěvovaných rodin nazdobenou jehličnatou větvíčku „štěstí“. To zůstalo celoročně umístěno ve světnici za křížem, svatým obrázkem nebo poličkou, v chodbě nade dveřmi do místnosti, aby rodinu po všechny dny roku provázelo štěstí. Případná štěpánská koleda dospělých měla podobu návštěvy spojené s pohostěním a setrváním v rodině. Koledování se nesměly zúčastňovat děti z bohatších rodin, protože jejich rodiče jim

„žebrot“ nedovolili. Obdarování obecně nevyjadřovalo jen sociální citění, ale také míru a úroveň mezilidských vztahů. V den svátku sv. Štěpána, patrona koní, pacholků a kočích, měnili pacholci a děvečky místa. Měli až do Nového roku volno a za svou dosavadní službu dostávali mimo jiné výslužku v podobě koláče, chleba.

Frenštátský farní časopis Svatý Martin v roce 1938 upozorňoval čtenáře, že na svátek sv. Jana Evangelisty /27.12./, patrona teologů a vinařů, se bude po mši svatě jako každoročně světit víno zvané „svatojánské“. Bylo užíváno v lidovém léčitelství.

Nový rok jako svátek Matky Boží Panny Marie nebyl v lidovém prostředí vnímán v tomto duchu. Celý den měl nedělní ráz, vědomí počátku něčeho nového, a každý měl na mysli motto tohoto dne: „Jak na Nový rok, tak po celý rok.“ Proto na oběd nechybělo maso a připravovalo se, pokud možno, vepřové pečené. Drůbež ani zvěřina, hlavně zajíc, nesměla být na stole, aby z domu neuteklo štěstí. K obědu patřilo pivo. Ten den dostávali pacholci, kravaři a služky v Tiché kromě volna i pecen chleba jako závdavek na příští rok. Zvyk zanikl se změnou sociálního a ekonomického systému.

12

^ Betlém, lípové dřevo, autor A. Vodák (1882 – 1964)

S větvičkou „štěstí“ a přáním chodily děti po rodinách příbuzných, sousedů nejen ve Frenštátě, ale i Trojanovicích a Mniší „...aby přišlo štěstí do chalupy“. Po domech chodily jednotlivě, nikoliv ve dvou. Výtvarné dílo prezentoval každý sám za sebe a odměna patřila jen jemu.

Vánoční doba dávala prostor vyniknout umělecky nadaným dětem, ať už ve vánoční občůzkové hře Valaši-Pastuši nebo hře Tříkrálové. Hra Valaši se těšila větší oblibě, proto chlapci nejen spontánně obcházelí sousedy, ale vystupovali i na základě předchozího pozvání. Skupiny se vypravovaly také do okolí, protože ne každá lokalita měla své „Valachy“. Odměnou za předvedení hry byly nejčastěji peníze. Většina občůzek zanikla po 2. světové válce.

Po Novém roce se na Frenštátsku konaly občůzky některých profesních skupin. V Trojanovicích do konce 19. století koledovali hrobaři, kteří si v naturáliích vybírali odměnu za údržbu hrobů. Občůzka frenštátských kostelníků byla známa do 30. let 20. století. Chodili i do přifařených Trojanovic a za své přání do nového roku a psaní na dveře K+M+B křídou, která se světla v kostele 6. ledna na svátek sv. Tří králů, dostávali pohoštění i finanční odměnu. Po zániku jejich občůzky převzali psaní písmen chlapečtí Tři kráři, kteří toto dříve nedělali. Občůzka frenštátských listonošů a trojanovických kominíků trvala do začátku 2. světové války. Kominíci ve Frenštátě si svou profesní občůzku udržovali ještě v 80. letech 20. století, kdy rodinám za finanční odměnu dávali vlastním nákladem tištěná novoroční přání a kalendáře. Zmíněné časové údaje nevyklučují možnost sporadického výskytu některé z občůzek ještě i v jiných letech a lokalitách.

Svátkem Očištvání Panny Marie, též zvaném Hromnice /2.2./, končila vánoční doba. Při bohoslužbách se v kostele světily svíce zvané hromničky, aby zapálené v době bouřky chránily dům před bleskem.

Do rozverného a veselého období masopustu spadá svátek sv. Háty /5.2./ Ještě v r. 1937 ve Frenštátě světili před mší svatou chléb a vodu, kterou hospodáři kropili, tj. žehnali osivo určené k jarnímu výsevu.

Do 2. světové války byla ve Frenštátě živá občůzková hra o sv. Dorotě, patronce zahradníků, horníků, nevěst, rodiček a šestinedělek. Školáci předváděli po rodinách i hostincích zdramatizovaný příběh o této světici /6.2./ Do Lichnova chodily skupinky až z Bečev, místními označované jako „Zahořane“. Za přání – „vinš“ – všichni dostávali pohoštění stejně jako koledníci. V době hospodářské krize kolem r.1930 s „Dorotkou“ chodili i dospělí.

Na další občůzku školní mládeže můžeme usuzovat už jen podle písemného pramene. Z článku o řehořské litanii na Frenštátsku se dočteme o hře na Mistra, která byla součástí řehořské občůzky konané na počest patrona školáků sv. Řehoře /12.3./ Její celou podobu autor neuvádí.

Pro masopustní dobu trvající od svátků sv. Tří králů /6.1./ do úterý před Popeleční středou bylo příznačné ničím neomezované rodinné i společenské veselí. Konaly se zabíjačky, svatby, plesy, zábavy. Koláčům a buchtám vévodily koblihy /i kobylihy/ plněné povidly. V Tiché z „vrťankoveho“ těsta smažili placky „husary“ sypané cukrem.

Čtvrtek v týdnu před Popeleční středou se nazýval Tlustý. V tento den v nedalekém Mniší, Vlčovicích jedli uzené maso a „kobzolove střapate halušky“, aby se celý rok nebáli a v domě nestrašilo.

Poslední dny masopustu byly označovány jako končiny. Na zábavách pořádaných od soboty si mohl kdekdo zatančit „obtulany, mašinovy, šatečkovy, zrcadlovy, řeznický, šefčovsky, pilky“. Na úterní zábavě s pochováním basy každý hospodář při tanci vysoko vyskakoval, aby mu do té výšky vyrostl oves. O půlnoci byla basa – symbol zábav, masopustu – rozbita a s nařikáním a pláčem obřadně pochována. Tento zvyk se většinou udržuje do současnosti.

Půlnocí začínala Popeleční středa, zvaná i Černá, která přísným půstem zahajovala dobu předcházející velikonočním svátkům. Symbolický křížek z popela svěcených kočiček na čele katolíků znovu zahajoval období vyjadřované mottem: "Pomni, člověče, že prach jsi a v prach se obrátíš." V bezmasý den Popeleční středy se rodiny postily individuálně. V některých nebýval oběd, ale až večeře. Jídelníček toho dne mohl vypadat následovně: polévka „zasmaženka“, brambory s mlékem či podmáslím /Bordovice/, krupice nebo „švalky“ či „stírky“ /Lichnov/, černý chléb a černá káva z žitovky /Tichá/, knedle s mlékem, nebo rýže či tzv. slabá jídla /Mniší, Vlčovice/, polévka zelná, bramborová nebo zasmažená, kaše krupičná, případně rýžová /Frenštát/. Čtyřicet postních dnů každého uvádělo do klidu a soustředění se na nový zemědělský rok a k duchovní přípravě na slavné Velikonoce.

Životnost výročních obyčejů měla zajímavý osud. Obyčeje fixované na určité profese a sociální skupiny se přestaly udržovat se zánikem svých nositelů. Jiné, u nichž se v souvislosti s pronikající vzdělaností a osvětou na konci 19. století i přijímanou novou světonázorovou orientací měnila obsahová věřská složka ve formální zábavnou, estetickou, prestižní a reprezentativní, našly uplatnění v cíleně vznikajících národopisných družinách a souborech. Díky nim neupadly v zapomnutí a dokázaly uchovat alespoň tance a písně, přestože součástí některých obřadů a obyčejů bylo např. i obdarování a jídla. Mnohé výroční obyčeje, nesoucí ve své době sociální podtext, se přesunuly do rodinných. Ty, které sledovaly osobní užitek, přešly do kategorie zvyků, pokud se jejich poslání změnilo v zábavné, dekorativní, případně jiné.

14

Byly to právě spolky, jež ve druhé polovině 19. století kromě jiného poslání usilovaly o zachování tradic. První valašskou slavnost na výletišti Frenštátčanů na Horečkách uskutečnila r. 1886 Pohorská jednota Radhošť s Akademickým klubem severovýchodní Moravy. Byly prezentovány lidové písně a hudba. Roku 1888 proběhla na Střelnici ve Frenštátě národopisná slavnost, při níž krojovaní aktéři z Trojanovic předvedli valašskou svatbu obdobně jako r. 1893 při přípravné výstavce k veliké Národopisné výstavě československé roku 1895 v Praze. Tehdy Kozlovičtí ve Frenštátě zatančili valašské tance. Hojně byly navštěvovány zábavné akce jako kácení máje, dožínky. Při důležité Jubilejní všenárodní slavnosti a táborech lidu na Radhošti – Pustevnách r. 1922 opět krojované páry tančily národní tance, v r. 1928 prezident T. G. Masaryk zhlédl pálení svatojánských ohňů. Dalekosáhlý význam měla r. 1931 Slovanská pouť na Radhošti a odhalování soch Albína Poláška – Radegasta a sousoší sv. Cyrila a Metoděje. Musejní spolek z Rožnova p. Rahoštěm tam zorganizoval „valašskou pobavu“ s ukázkami tanců, zvyků a obyčejů. V r. 1933 se ve Frenštátě uskutečnila rekonstrukce vynášení Mařeny a Mařocha, r. 1944 obdobně vynášeli smrt a vítali jaro. Zmiňované akce si vyžadovaly schopné, aktivní organizátory, na druhou stranu bylo jejich cílem probudit zájem veřejnosti i jednotlivců o místní lidovou kulturu. Proto r. 1946 vznikl ve Frenštátě Valašský krúžek přejmenovaný na Valašskou družinu, posléze na Křupanovu družinu. V Trojanovicích r. 1950 založili soubor Radhošť. Frenštátčané své Horečky neopustili a pořádali tam slavnosti, které dokonce v r. 1959 nesly název Krajské národopisné slavnosti Horečky. Měly mimo jiné demonstrovat regionální příslušnost Frenštátska k Valašsku, nikoliv k Lašsku. Je chvályhodné, že souborová tradice díky ochotě a obětavosti vedoucích pracovníků žije i v současnosti.

RODINNÉ OBYČEJE

Mezi stěžejní životní situace odjakživa patřilo narození, svatba a smrt. Každý ze zmíněných fenoménů se týkal jak rodiny, tak celé společnosti. V jejím rámci měl svá přísně stanovená pravidla, jejichž nerespektování by mohlo přivolat trest v nejrůznějších podobách. Naopak dodržování přinášelo prosperitu, blaho a ochranu. Každá z životních kapitol se dělila na více částí. Zmiňuji se jen o vybraných.

NAROZENÍ

Starost o kontinuitu rodu byla vždy prvořadá. K tomuto cíli v iracionální sféře směřovaly jak magické praktiky, tak modlitby. Ženy a matky v každé situaci i stavu opatrovala sv. Anna, rodičky a šestinedělky pak sv. Dorota. Patronem křtu nemohl být nikdo jiný než sv. Jan Křtitel.

Nastávající matce a jejímu dítěti byla od těhotenství věnována pozornost. Projevovala se prostřednictvím rad, příkazů a zákazů z úst starších zkušených žen. Některé jsem zaznamenala i ke konci 20. století.

Pohlaví budoucího dítěte se určovalo podle tvaru břicha: do špice nebo nahoru prozrazovalo chlapce, kulaté, dolů nebo do boků zase děvče. Také změny v obličejí leccos prozrazovaly: děvče ubírá matce krásu, proto na ně ukazovaly pihy, skvrny či „knírek“ pod nosem matky, naopak při chlapi je rodička pěkná. Podle klidného těhotenství se může narodit chlapec, neklidného děvče. Pokud měla matka při porodu větší bolesti, usuzovalo se na děvče, stejně jako když rodička „přenášela“ - děvče se déle strojí a šlechtí. Z praktik prozrazujících pohlaví dítěte bylo používáno houpání zlatým prstýnkem na vlasu nebo kmitání jehly na niti nad hřbetem ruky. Zmíněné rady tradovaly rodinné příslušnice, sousedky, spolupracovnice, ale mnohdy byly informativně neshodné.

Ze zákazů, které i v 80. letech 20. století provázely těhotnou ženu jmenuji: nedotýkat se jakékoliv části svého těla v souvislosti s leknutím a pohledem na oheň či zvířata, např. na králíka, kočku, krávu, neboť by dítě mělo skvrny, zarudlou kůži zvanou „oheň“, případně „zaječí pysk“. Těhotná žena se neměla zahledět nebo dívat se na škaredé věci, krev, zvířata a tělesně postižené lidi, také se neměla lekat – dítětem bude „vřed tlucť“, – nedívat se na mrtvé – dítě by bylo bledé, nedívat se skrz škvíru – dítě by šilhalo. Nebylo vhodné skákat ze „stolku“ na zemi – matce by hrozil potrat, opírat břicho o sporák – připeklo by se lůžko, chodit pod prádelní šňůrou nebo mýt okna – pupeční šňůra by se mohla plodu omotat kolem krku a hrozilo by udušení – buď bezprostřední nebo později při porodu. Matka by též neměla být rozčilená, uplakaná. Jednoznačně se jí příkazovalo dívat se na hezké věci, např. panenky.

V souvislosti s jídlem se vztahoval zákaz na nadměrné požívání chleba a bílého pečiva – dítě by mělo velkou hlavu a špatně by se rodilo. Naopak se doporučovalo jíst čokoládu – na krásu, ořechy – aby dítě mělo hezké oči, v současnosti banány – kvůli hezké pleti. Chuť na sladkosti prozrazovala narození děvčete, na kyselé zase chlapce.

Při samotném porodu byl kromě porodní asistentky, všude zvané „porodní babky“, v některých případech přítomen i manžel, „aby viděl, jak to je“, třebaže nijak nepomáhal. Jeho přítomnost záležela na vůli porodní babky, někdy si jej vyžádala rodička. V mnoha případech asistovaly matka nebo sestra rodičky, i švagrová. Do první koupele někdy babka vkládala korunu, aby mělo dítě štěstí na peníze, nebo kvůli léčivým účinkům mateřídoušku. Voda se vylévala na zahradu, kam otec nebo porodní babka zakopávala placentu. Nejčastěji k ovocným stromům, aby dobře rodily, zpětně, aby byl novorozenec zdravý a cílý. Některý strom opatroval lůžka všech dětí jedné matky. Ten se nesměl vykopat – byl „stromem

života". Kdyby se tak stalo, čin by dětem přivodil smrt. Po zakopání placenty síla působila vzájemně: lůžka z dítěte na strom a stromu na zdraví dítěte. V některých případech byla placenta spálena, ale jen tak se vyhodit nesměla. Znamenalo by to znesvěcení rodičky. V Trojanovicích-Lomné porodní babka zabalila narozené děvče do mužské košile, "aby bylo mezi chlapci vzácné a aby se o ně prali".

Dítě bylo po okoupaní vloženo do peřinky a dáno nejprve matce do náručí, aby je přijala.

Ta, shodně jako pak i otec, je požehnala křížkem na čele, aby bylo chytré, na ústech, aby mluvilo, na prsou, aby bylo dobré a laskavé, aby je opatroval Bůh Otec, Syn a Duch svatý. Mnohé matky tak činily při každém přebalování. Poté, co dítě přijali rodiče, bylo doneseno i ostatním členům rodiny.

Na nemluvně se do jednoho roku vázaly určité zákazy a příkazy, které bylo nutno respektovat v zájmu jeho dobrého prospívání. Neměly se mu stříhat nehty, ale jen okusovat, ani vlasy, aby se nezkrátil rozum, případně aby nezemřelo. Kdyby do roka zmoklo, bylo by pihaté.

Plínky nebylo vhodné sušit venku, dokud nebyly křtiny. Ani pak neměly být přes večer na vzduchu. Musely se sušit tak, aby k nim neměl přístup pes – dítě by mělo „psí tahy a smýkalo by se“. A už vůbec nikdo nesměl kolébat s prázdnou kolébkou. Důvodů bylo několik: dítě by špatně spalo, vykolébaloby se mu spaní, křičeloby, z dítěte by byl větroplach, přivolala by se čarodějnice, dotyčný kolébá čerta.

16

Budoucí osud dítěte mohla ovlivnit planeta, den i datum narození. Za šťastné dny se považovala neděle a středa (ta ale mohla být i nešťastná), za nešťastné pátek a třináctého. Sobota byla velmi uspěchaná, dokonce horší než pátek, ale děvče narozené v tento den mělo být dobrou hospodyňkou. K výjimečným případům patřilo zrození dítěte se zubem. O takovém se prohlašovalo, že je „mora“ a bude chodit dusit lidi. Takovému dítěti se dal do úst místo prsu kolek, aby chodilo dusit strom, ne lidi. Zmíněný zub byl označován jako kolozub a podle jiných názorů bylo dítě posedlé čertem. Protože takový případ býval nezvyklý, tajil se jako jiná tělesná vada. O dítěti se prohlašovalo, že bude nešťastné. Zub byl někdy vytržen, jindy ponechán.

Po šťastném příchodu dítěte na svět bylo nutné je co nejdříve pokřtít, jednak aby mu se jménem byl přiřknut patron – ochránce, ale také kvůli smytí dědičného hříchu. Navíc jako nekřtěňátko by se v případě úmrtí nedostalo do nebe. Teprve až po křtu s ním někdo mohl jít ven, dříve by se vystavovalo působení nečistých sil.

Volbě kmotrů byla věnována značná pozornost. První podmínkou bylo jejich katolické vyznání. Rozhodnutí nejčastěji padlo na sourozence jednoho z rodičů dítěte. Vzájemně si tak opláceli kmotrovství. To se ještě na počátku 20. století nesmělo odmítnout, ale nastávající léta byla ke zmíněné žádosti benevolentnější. Všichni sourozenci – a nebylo jich málo – mívali jedny kmotry, ale v případě početnější rodiny museli rodiče žádat o tuto službu někoho jiného. Kmotrovství bylo váženou, zodpovědnou a vysoce ceněnou funkcí, vlastně nesejmutelným závazkem. Říkalo se, že kolikrát je kdo kmotrem, tolik má stupínků do nebe.

Při plnění prvotní křesťanské povinnosti – křtu – dítě před Bohem zastupoval podle pohlaví kmotr či kmotra. V případě úmrtí rodičů na sebe plně přebírali zodpovědnost za morální a náboženskou výchovu svěřených dětí. Ve všech případech na ni dohlíželi a zastávali funkci poradců.

K prvním povinnostem kmotrů souvisejícím s materiálním zabezpečením kmotřence patřilo obdarování při křtu. Tvořily jej buď peníze vložené do „vazaňa“ - rozkládací knížečky s obrázkem andělíčka, sloužící zároveň jako památka na křest, nebo do mušelínového křestního plátýnka. To bylo složeno a umístěno kolem dětské hlavičky. V nemoci se věřilo v uzdravení jeho příkládáním, jinak z něj matka šla košilky nebo košili k prvnímu svatému přijímání. Pokud dítě zemřelo, plátýnko mu bylo dáno do hrobu. Vždy symbolizovalo dětskou nevinnost. V době Rakousko-Uherska byl do vázání vkládán „zlatý“, případně stříbrná pětikoruna. K dárkům patřily i košilky, čepičky, soupravičky, pro děvčata zlaté náušnice. Všechno záleželo na vzájemné domluvě a finanční situaci kmotrů obdobně jako obdarování během roku. K narozeninám, svátkům kmotřenci dostávali buď nějaký perníkový mls či „bělku“, na sv. Matičku nebo sv. Mikuláše jablka, ořechy, mikulášské pečivo, na Ježíška kolekci na stromek, případně obutí. Obdarování na Velikonoce nebylo ve všech rodinách samozřejmostí. Tam, kde tomu tak bylo, dostaly děti cukroví, velikonoční vajíčka, plecovník nebo bochánek s vloženou dvacetikorunou. Povinnost materiálních dárek končila s ukončením povinné školní docházky, ale povinnost výchovy se završila až při sňatku kmotřence. To kmotři chystali větší svatební dar. Z titulu své důležitosti a úcty byli zvaní jako první a často žádáni za svědky.

Díky svému výjimečnému postavení, byť nebyli z přízně, všichni považovali kmotry za více než rodinu. Kmotřenci jim chodili přát k svátku, narozeninám, nosili zabíjačku, nezapomněli přijít na koledu, se „štěstím“. Ještě na přelomu 19. - 20. století jim děti při setkání líbaly ruce.

Hovorové označení kmotrů nabízel celou škálu výrazů. Nejčastější byl křesnička, křesna, kmotřenka, ale též křesna matička, křesna matka, kmotříčka. U mužů patřil k užívaným křesniček, křesny tatiček, ale také kmotr a kmotříček. V situaci přímého oslovení převládalo: křesničko, křesničku. Ze spojení „křesna matičko“ se používalo i „matičko“, z oslovení „křesny tatičku“ též „tatičku“. Někteří kmotři byli zvyklí na oslovení kmotříčko, kmočačku, kmotříčku. I mezi nimi existovala hierarchie. Za důležitějšího byl považován ten, který držel dítě při křtu, na což poukazuje oslovení dvojice kmotříčko-strycu, nebo křesničko-strycu. Od 30. let 20. století se u kmotrů začínalo používat oslovení teto, stryca, případně stryku.

Křestní obřad v kostele se podle zdraví dítěte konal co možná nejdříve, zpravidla týden až tři týdny po narození. Byl záležitostí kmotrů a porodní babky. Záleželo na vztazích v rodině a jejím postavení, zda otec s matkou přizvali své rodiče a sourozence z obou stran, případně jiné příbuzné. Čím více dětí v rodině přibývalo, tím obyčejnější byly křtiny, a to včetně hostiny. Při samotném křtu nejvíce asistovala a vše potřebné zařizovala porodní babka. Pozvání na hostinu bylo formou její odměny za všechnu i dřívější péči o rodičku a dítě. Kdo mohl, zaplatil jí, avšak nezřídka se stalo, že do chudobnějších rodin na pohoštění přinesla máslo a buchtu. Po příchodu z kostela kmotři podali rodičům dítě se slovy: „Odněšli zmy pohana, přinesli zmy křesťana.“ V Bordovicích kmotra podávala matce ruku s vírou, aby byla zdravá a vychovala dítě ke cti a sobě pro radost.

Na „počasnu“ měl otec připravenou kořalku, ale při slavnostním obědě se nalévalo víno. Hostina mnohé vypovídala o finanční situaci rodiny a jejím sociálním postavení. Na stole se mohla objevovat jak hovězí polévka s játrovými knedlíčky, řízek nebo svíčková, tak smažené kuře, husa, pečené maso se zelím či brambory a kompotem, „gulajš“, ale i cibulková, případně „slikvova mačka“ s masem. Že u „bohačích“ při příležitosti křtin zabíjeli prase, nebylo zvláštností. Většinou se podávaly dva druhy masa. Vždy byly nachystány koláče „lopaťaky“, případně i koblihy. Dokonce je smažil otec, který nebyl křtu přítomen. V chudobnějších rodinách uctili přítomné buchtou nebo bábovkou, případně jen koláčem „hafařakem“ /borůvkovým/. Aby dobroty lépe klouzaly do krku, zapíjely se jak čajem, tak i kávou z žitovky, která voněla

po přidané zrnkové. Výslužku si odnášeli kmotři, prarodiče, porodní babka. Ta dostávala i snídani, např. v Bordovicích vaječninu, s sebou pak bábovku, koláče, maso.

Mezi formy sousedské výpomoci a k uznávaným společenským normám patřila návštěva matky a novorozeněte. Přicházely susedky, kamarádky, případně spolupracovnice, ale též kmotra a rodinné příslušnice. Chodilo se „do polohu“, nebo „do kuta“, při hovoru vyjádřeném slovy: „něse do kuta“. V Lichnově, Mniší, Vlčovicích i Trojanovicích ženy nosily „svačtinu“, která měla šestinedělce zdravotně prospět, trochu nasytit ostatní členy rodiny a z níž mohla rodička po úvodu v kostele připravit doma pohoštění pro účastnice obřadu. V době 1. republiky ženy přinášely hovězí nebo slepičí polévku i s masem, nudle, syrové hovězí maso, drůbež, mléko, vejce, máslo, buchtu, bábovku, koláče, kupované rohlíky i preclíky – nezpůsobovaly nadýmání. Nebylo nic divného, když šestinedělka dostala talíř plný pocukrované, pomaštěné krupičné kaše ochucené skořicí. Na pročištění a prohřátí rodičky ženy nosily kořalku označovanou jako „čista“, což byla rezná či kmínka, pak „fefrmincka“, slabší „sladku“, ale i bílé víno. Na krvetvorbu se doporučovalo matce jíst hodně medu, na tvoření mateřského mléka zase zasmažených polévek a pít hodně bílé kávy připravované z žitovky a mléka. Pojídáním rohlíků zapíjených čajem a zmíněnou bílou kávou měla šestinedělka zabránit „narostení“ břicha.

Ze sociálního i náboženského pohledu byl nejdůležitější křest dítěte a matčin úvod. Pokud jí to zdravotní stav dovolil, brzy chtěla očistit sebe i dítě před Bohem, též mu poděkovat za šťastnou hodinku porodu a poprosit ho o další ochranu – to vše na památku očišťování Panny Marie. Oficiálně tak společnost představovala své dítě. Před úvodem byla každá rodička považována za „nečistou“, a proto hrozilo jí i lokalitě mnoho nebezpečí: např. kdyby vyšla ven a překročila mez, mohla by se z ní stát čarodějnice; hrom by bil v tu stranu, mohl do ní uhodit blesk, zbořit se svět. Také hrozilo nebezpečí přivolání krupobití, nebo by divoženky měly nárok na její dítě; širokým komínem by mohla přijít polednice a svoje děcko vyměnit za lidské. Proto když některé dítě mělo velikou hlavu, říkalo se o něm, že je vyměněné.

Lokálně se do 30. až 40. let 20. století úvod – v Lichnově označován i jako „uvodek“, v Tiché „uvodiny“ – konal odděleně od křtu, podle okolností za 14 dnů až měsíc po porodu. Od zmíněné doby jej bylo možno absolvovat spolu se křtem. Úvod býval záležitostí matky s dítětem, kmotry, případně porodní babky a vdaných žen. V Bordovicích, Mniší a Vlčovicích chodily ženy z kostela do hospody, až pak domů na oběd. Bohatost hostiny byla individuální, v některých rodinách větší než křestní, když ta se omezila jen na pohoštění účastníků, tj. kmotrů a porodní babky. V Lichnově se tomu, kdo byl na úvodu poprvé, nepozorovaně zula bota a on se musel vykoupit litrem dobré kořalky.

Svobodné matky zvané „zavitky“ nemohly mít úvod, protože nebyly vdané a neměly muže. Ke konci 19. století musely potupně „chodit po oře kole kostela zvenku a panaček šel za ňu“. Její dítě ale pokřtěné být mohlo. Situace se časem změnila až v době 1. republiky.

Do 19. století měla žena jdoucí do kostela k úvodu přes ramena úvodní plachtu, v níž na rukou nesla zabalené dítě. Tento oděvní doplněk byl z bílého plátna větších rozměrů, středem procházela bílá nebo krémová výšivka. Patřila k výbavě nevěsty a s většinou žen odcházela do hrobu. Proto se jich zachovalo velmi málo. Frenštátské ženy ji nosily i při „úročitých“ svátcích.

Osud koutní plachty byl poněkud jiný. Tu také nevěsta mívala ve výbavě, případně ji dědila. Plachta visívala v místnosti tak, aby oddělovala šestinedělku od dění kolem sebe. Kromě zaručování soukromí a klidu ji chránila od nečistých, zlých sil, které dítěti i jí mohly ublížit v tak nebezpečném období před úvodem. Aby matka věděla, kdo k ní přichází a co se kolem ní děje, vše sledovala skrz široký pruh výšivky. Jak koutní, tak úvodní plachty patří k vzácným exemplářům muzejních sbírek. Kromě materiální hodnoty nám vyprávějí o myšlení našich předků zmiňovaných dob.

▲ Bílá úvodní plachta zdobená krémovou výšivkou, počátek 19. století

SVATBA

Ještě v 90. letech 19. století byla svatba v lokalitách na Frenštátsku považována za významnou životní událost a společenskou, hospodářskou i rodinnou samozřejmost. Aby rodiči zamýšlený sňatek syna či dcery byl správně zvolený, měly jej potvrdit modlitby k sv. Anně a svatým Valentinovi, Mikuláši i Ondřejovi. Patrony manželství byli kromě sv. Anny i její manžel sv. Jáchym, dále svatí Antonín a Josef. Za patronku nevěst a novomanželů se považovala sv. Dorota.

Funkčnost nově vznikajícího manželství, zdraví a dobré manželské vztahy, ale též přijetí nového člena do stávající rodiny a legalizace změny stavu byly upraveny jak v rámci obyčejů, tak právně v kostele. Jasně majetkové stanovisko daly obě strany zanést do úředních spisů v podobě svatební smlouvy. O důvodech k sňatku nejvýstižněji vypovídá řeč družby z Kozlovic:

▼ Sv. Anna Učitelka, podmalba na skle, 2. polovina 19. století

“pro pomoc pracovní, pro uvarování smilstva, pro rozmnožení pokolení, pro naplnění kůrů andělských, pro potěšení.”

Svatba jako společensko-právní institut měla své funkcionáře. Mezi nejdůležitější patřili družbové. Jak ženichův, tak nevěstin musel vládnout vtípem, výřečností, bystrostí, organizačními schopnostmi a nemalou finanční hotovostí. Na oplátku jejich reprezentativní funkce a dobře splněné poslání jim přineslo společenskou prestiž a zvukné jméno.

K povinnostem družby v Bordovicích patřilo zvaní na svatbu. Protože ještě v době 1. republiky se svatby konaly v úterý, chodili družbové s opentlenými holemi v pondělí a zvali hosty. Ti byli ve Frenštátě „pozývaní“ ženichem s družbou – obcházeli všechny jak ze své, tak i nevěstiny strany. V Mniši, Vlčovicích i Lichnově družba roznášel svatební koláče. Po „zdavce“ v kostele, když v Bordovicích šli svatebčané do hostince, musel družba nejen svatebčanky vytancovat, ale spolu s prvním mládencem počastovat a kořalku nebo víno roznést. Ve Frenštátě, Trojanovicích a Tiché družbové s kuchařkami obsluhovali při hostině a starali se o pití. S talířkem a vtípným veršem obcházeli stoly a vybírali peníze, které byly jejich honorářem za zmíněné služby.

Přední mládenec se s družbou podílel na platbě v hospodě, ale také pomáhal při obsluze během podávání jídel. Tutéž povinnost s mláďenci měly i kamarádky a vrstevnice nevěsty – družičky. V Mniší, Bordovicích, Trojanovicích před svatbou připravovaly nudle do polévky a pletly věnečky k označení svatebčanů. Každá družička měla k sobě mláďence – kamaráda ženicha. Při sestavování párů se dbalo na to, aby si dvojice byla rovna stavem a sociálním postavením.

Úloha křestného kmotra se završovala čestnou funkcí: úředním svědectvím svatebního aktu. Svědek – starosvat, zvaný starosta – a jeho žena starosvatka ve Frenštátě přinášeli novomanželům největší svatební dar. V Trojanovicích starosta častoval přítomné u snídaně kořalkou, s družbami a předním mláďencem se podílel na platbě pití v hospodě. Svatební hostinu zahajoval modlitbou a k němu se pak přidali ostatní svatebčané. Též ji i zakončoval. Mezi jídly notoval písně zaměřené na následující podávané jídlo. V Trojanovicích měl na starosti vybírání „na víno, muziku, kolébku, ...“.

Největší pozornost byla věnována výběru kuchařky. Nejenže na každé svatbě znovu a znovu dokazovala svůj věhlas v kuchařském umění, ale bývala i nositelkou obyčejové tradice a zábavy. Podle velikosti svatby bylo pozváno až několik kuchařek, ale velela jen jedna: hlavní „kucharka“. Na jejím umění záleželo hodnocení celé svatby, čímž stoupala prestiž svatební rodiny. K obsluze stolu měla více pomocníků, ale hlavně ona během hostiny vybírala „na kuchařky, na doktora, ...“ a v humoru nevěstě udílela rady, jak se má správně k manželovi chovat, aby žila ve spokojeném manželství.

Také ženich měl své tradici určené povinnosti. Nejenže s družbami v Lichnově roznášel koláče a ve Frenštátě s družbou zval na svatbu, osobně donesl nevěstě tzv. nevěstinský koláč. Ten byl v některých rodinách větší, v jiných stejně veliký jako ostatní „pecaky“, ale různost mazání jej dělila na více částí – hruškovou, tvarohovou, makovou, povidlovou. Okraj měl zdobený věncem z těsta, uprostřed vytvarované srdce a přizdoben byl myrtou nebo asparágusem. S koláčem přinášel ženich nevěstě v Bordovicích boty, v Mniší a Vlčovicích látku na šaty. Ve Frenštátě dal nevěstě v den svatby modlitební knížky.

Nevěsta měla kromě košile pro ženicha přichystaný obdobný koláč zvaný ženichovský. Lišil se jen zdobením – uprostřed míval věneček nebo hvězdičky, v Bordovicích a Lichnově navíc čokoládové bonbóny. Estetický vjem opět zvyšovala myrta, asparágus a živé květy. Protože v Bordovicích tento koláč mnohdy připravovali z „jaloveho“ těsta, to aby byl pěkný pro oko, pod ním obyčejně ležel jeden chutný. Nevěsta kromě koláče obdarovala ženicha košilí, případně i vázankou. K jejím dalším společenským povinnostem patřila roznáška koláčů určených kmotrům, příbuzným, sousedům a pozvaným hostům. V Mniší i Vlčovicích by považovali za urážku, kdyby s nimi osobně nepřišla. Odměnou byl „tringeld“ nebo peníze „za cestu“, ale také svatební dary do výbavy v podobě např. nádobí, ložního prádla. V Lichnově jí dárek zabalili do šátku a vrátili s „podavačkami“ od koláčů. Pokud to společenská norma dovolovala, roznášely koláče buď mladší sourozenci nevěsty nebo její sestry. K přirozeným obavám nevěsty patřilo její přijetí ženichovou matkou. Aby si vzájemně padly do oka, v Trojanovicích obdarovávala nastávající tchýni šátkem nebo látkou na šaty. Ženichova matka jí na oplátku podala koláč zdobený myrtou, asparágusem a cukrovím. V posledních letech 19. století měl ve Frenštátě tento prvek jinou formu. Po třetí ohlášce v kostele šla nevěsta „objímat“ – prosit ženichovu matku o laskavé přijetí za dceru. Za to byla pohoštěna. Analogii zmíněného jevu nalezneme např. u vizovické svatby přibližně ze stejného období.

Přípravy na svatbu se řídily sociálním postavením svatební rodiny, její ekonomickou situací a množstvím pozvaných hostů. Pomáhali všichni členové rodiny i sousedi a plnili úkoly kuchařek a řezníka. Nejednou se v bohatších rodinách zabíjelo prase, jalovice nebo ovce, ale též husy, kachny, slepice. Příbuzní, sousedé a pozvaní hosté nosili do domu ženicha i nevěsty – to podle toho, kde se hostina konala – cukr, máslo, vajíčka, tvaroh, mouku, mléko, mák, sušené

hrušky, švestky, jablka-pečky, povidla, slivovici, drůbež. Podle velikosti pece se koláče a koláčky pekly buď doma nebo u sousedů. Na roznášku jich bylo zapotřebí hodně: až 100 velikých a 200 - 600 malých, průměru 8 - 10 cm. Např. větší rodina v Mniší dostala 6 malých a 3 veliké. Pamatovalo se i na ty, kteří žili v chudobinci, a děti, které přišly k nevěstě v Tiché „na slačky“, v Lichnově i k ženichovi „na slaďáčku“. Samozřejmě, že byli obdarováni všichni v hospodě, kteří se na svatbu přišli podívat.

Označením hlavních svatebčanů byly věnečky. Večer před svatbou je do domu nevěsty přicházely plést družičky s mláďenci za přítomnosti ženicha a nevěsty. Při té příležitosti v Trojanovicích předávala nevěsta ženichovi už zmiňovaný koláč. Za zpěvu a veselí při pohoštění děvčata pletla dlouhý myrtový věnec pro nevěstu a malé, kulaté věnečky určené ženichovi a mláďencům. Od nevěsty se vyžadovala přítomnost, ale nikoliv veselost, spíše smutek. Povinností mláďenců bylo doprovázení družiček domů. Ostatní mužské svatebčany zdobila v den svatby snítka rozmarýnu prostrčená knoflíkovou dírkou kabátu.

Svatební den byl důležitý kvůli závazné obsahové stránce, kterou societa očividně sledovala. K základním prvkům shodným ve všech lokalitách byla snídaně u ženicha, nevěsty, příchod svatebčanů z ženichovy strany do nevěstina domu s muzikou a žádost o vydání nevěsty ženichovi včetně překonávání nástrah v podobě falešných nevěst, pak následné pohoštění svatebčanů. Bylo namístě, že u nevěsty ženichova rodina snídala už podruhé. Podávaly se jak koláče a koláčky, tak skopový „gulajš“, klobásky, později i zapečené. Kromě čaje s rumem, kávy (i bílé) nabízel v Trojanovicích starosta svatby kořalku. Pila se jak „čista“, tak „sladka“, méně víno.

^ Svatební věneček nevěsty Veroniky Holubové - Fojtíkové z Lichnova (1877 – 1962)

Mezi nejdůležitější akty patřilo požehnání rodičů z obou stran. V případě, že některý ze snoubenců je již neměl, žehnali kmotří nebo poručníci. Nevěsta s ženichem rodičům děkovali za vychování a políbili jim ruce. Průvodem majícím své stabilní seřazení a po pokropení účastníků svěcenou vodou svatebčané odcházeli do kostela. Cesta jim byla „šraňkary zahakována“ pentlemi, teprve po vyplacení a pohoštění mohl průvod pokračovat dál. Tak se stávalo i na několika dalších místech. Po „zdvakach“ v kostele šli všichni i s hudbou do hospody. Ve Frenštátě pili „zhřivane víno s cukrem“, ale také kořalku. Při zpívání, tancování a žertování ve Vlčovicích, Mniším pohazovali nevěstu hrachem, aby byla silná a nepodlé-

hala nemocem, také bonbóny, aby měla sladký život. Proto je v Bordovicích házeli i na ženicha. Mezi 15. až 17. hodinou se všichni odebrali k obědu většinou do domu nevěsty.

Jednou z nejdůležitějších částí svatby byla hostina. Na ni se soustřeďovala veškerá dřívější příprava, neboť byla ukazatelem společenské a ekonomické úrovně rodiny. Některá svatební jídla měla i hlubší magicko-prosperitní význam. Rozsazení hostů u stolu se řídilo jejich společenskou prestiží, stavovskou úrovní, též rodinnou důležitostí. V čele seděli novomanželé, po jejich pravici vzácnější hosté, po levici družičky s mláďenci. Po společné modlitbě zahajované starostou svatby nenásledovala vždy polévka. V Lichnově měli nejdříve zelí s chlebem, pak až drůbeží nebo slepičí, případně směs obou s nudlemi, někdy i játrovými knedlíčky. V Trojanovicích před polévkou podávali křenovou omáčku. Zavářkou v polévce bývaly nudle nebo pohanka, ale v Bordovicích ji jedli jen čistou. Dalším chodem byla švestková případně křenová omáčka s knedlíkem. K nim se podávalo hovězí nebo drůbeží maso. Kde neměli omáčky, pochutnávali si na zelí s pečeným masem. To jinak tvořilo samostatný další chod. V rodinách s připravenou zabíjačkou předkládali jelita, jitrnice, někdy i řízek a všechny další pochoutky včetně ovarové polévky. Na frenštátském svatebním stole nebyla zvláštností pečená holoubata, bažanti, stejně jako v jiných lokalitách husy, kachny. V oblibě byla i smetanová „divoka mačka“, svíčková. Následující chod patřil kaším. Kdyby v Lichnově chyběla pohanková, nestála by svatební hostina za nic. V Mniší a Vlčovicích vařili krupičnou, aby se urodilo zboží. V Trojanovicích ji posypávali cukrem, skořicí a mastili máslem. V Tiché teprve po krupici následovala omáčka ze sušených švestek s haluškami a vařeným masem. Podle dochovaného pramene o svatebním hodování v Trojanovicích poznáváme, že se na svatbách předkládalo hostům i zelí s klobáskou, hrách, dršťky, černé šišky, černá polévka. K pití bývalo doma vařené pivo, likéry, kořalka, rum, méně víno, ale i čaj. Koláče nechyběly na žádném stole. V chudobnějších rodinách se hostina skládala např. z hovězí polévky s nudlemi, pečeného masa se zelím a bábovky.

Ve Vlčovicích, Mniší jedli ženich s nevěstou z jednoho talíře nebo mísy jednou lžící, jedním příborem a navzájem se krmili proto, aby jim život vydržel dlouho a měli se rádi. V Bordovicích, Trojanovicích jedli polévku obdobně, ale každý měl lžici svou. Symbolika vyjadřovala přání, aby spolu žili svorně po celý život a měli se rádi. V Lichnově zmíněné praktikum ztvárňovalo myšlenku jednoho těla a jedné mysli, v Tiché znamenalo názor, že jsou manželé a patří k sobě. U jednoho stolu ze společné mísy jedli svatebčané v Bordovicích. Děti z Mniší a Vlčovic chodily po hostině „na drobinky“. Přihlížejícím v Bordovicích bývala přinášena mísa s koláči, ale též polévka, zelí. V Lichnově dětem a obecním chudým chodícím „na sladačku“ nabízeli kromě koláčů i maso, jitrnice, jelita. Mezi jednotlivými chody bavit družba přítomné jak zertovním prolovem zaměřeným na následující podávané jídlo, tak vybíráním na odměnu za svou práci. Obcházel všechny hosty s talířkem a ubrouskem a vtípným veršem vybízel k házení peněz do talíře. V Trojanovicích v průběhu odpoledne organizoval házení do koláče. S ověčeným malým stromkem, ženou nesoucí veliký koláč, další ženou, která držela mísu s vodou a ručník, dlouhým veršovaným prolovem vysvětloval důvod k ohrazení, oplocení tohoto stromku – symbolu manželství. Každý ze zúčastněných, který dal do koláče „rynščak“, si v misce s vodou omyl prsty a utřel do ručníku. Větší úcta patřila tomu, kdo dal více. Vybrané peníze byly určeny pro novomanžele. Také starosvat vybíral v průběhu hostiny na víno, mléko, kolébku, muzikanty. V Lichnově zpívali mladí pochvalné písničky na přítomné svatebčany a vybízeli je, aby přispěli „na muzičku“. Na žádné svatbě nechybělo nařikání kuchařky nad rozbitým hrcem a prosba o peníze na zakoupení nového, nebo „na dochtora“ či „opalenu kucharku“, když se ukázala s ovázanou popálenou rukou. V Lichnově některou z kuchařek oblekli do starých hader, polili vodou a takto promáčenou ukazovali hostům s tím, že se jí musejí koupit nové šaty. Vybrané peníze pak propili. Zábavnou formou kuchařka ve Frenštátě zkoušela nevěstinu trpělivost – postavila před ni zakrytou mísu nebo koš a zakázala odkrýt přehoz. Nevěsta většinou zvědavost přemohla, ale některý z hostů ne. To pak z koše vyletěl vrabec, holub, vyskočilo kotě nebo stuhami ozdobený králík. Kuchařka také

přinášela velikou knihu, z ní opačně obrácené četla novomanželům a humorně udílela rady vedoucí k spokojenému manželskému životu. Na štěstí se také usuzovalo podle počasí, které vládlo, když šli snoubenci do kostela a pak z něj, na blízkou smrt podle během obřadu na příslušné straně zhaslé svíce. Když nevěsta v průběhu sezdávání nepozorovaně šlápla ženichovi na nohu, měl být v manželství „pod pantoflem“.

Ve Frenštátě během hostiny nejen nevěstu, ale všechny ženy pohazovali hrachem a cukrovím. To špinilo svatebčankám šaty, proto ze zmíněného aktu vůbec neprojevovaly nadšení. Po ukončení svatební hostiny nebývalo zvláštností, když se hosté šli domů převléct, aby v pohodlnějším oblečení mohli přijít do hostince k muzice.

Na zábavě muzikanti hráli kromě jiných i všechny tance, které se tančily při krmáši. Aby svatebčané netrpěli hladem, byly z nevěstina domu přineseny koláče a v rodinách, kde měli zabijačku, i všechny dobroty z ní. Nenabízelo se pouze svatebním hostům, ale všem, kteří v hospodě momentálně byli nebo šli okolo. Při odchodu ze svatby dostal každý účastník výslužku – koláče a koláčky. Ve Frenštátě chystali i drůbež, a to hlavně starosvatům a rodině. Maso málokdy zbylo, protože bylo vzácnou pochoutkou. Podle informací z Tiché si ho svatebčané v nestřeženém okamžiku brali z mís, balili do šátků a plnili jím kapsy v kalhotách. V Mniší domácí někdy zapoměli na muzikanty, tak jim nakonec zabalili chléb, sýr a litr kořalky. Z ekonomického hlediska bylo v každé svatební rodině důležité placení výdajů. Vždy záleželo na dohodě a na tom, jestli byla hostina společná nebo ji pořádala každá strana zvlášť. V tomto případě v Bordovicích každý hradil svoje. Při společném hodování existovalo několik možností: ženich dal peníze na maso a nevěsta platila ostatní pohoštění, nebo ženich zaplatil pití a kouření. Řešení bývala individuální.

Prestižní a reprezentační význam měl svatební dar. Vypovídal o sociálním a ekonomickém postavení dárce, jeho vztahu a úctě k obdarovanému. Nejnákladnější dávali křesťní kmotří – starosvati, pak příbuzní. Darovaly se praktické předměty a potřeby pro denní užívání, např. železné, hliněné hrnce, mísy (i dřevěné) na těsto, necky, příbory, talíře, hrnky, žehličky, u bohatších i smaltované nádoby. Z textilu plátno, povlečení, ubrusy, šátky, vlnáky, šály. U sedláků dostávali mouku, drůbež.

Následující den se konaly „popravky“. Přestože individuální podobou reagovaly na lokální a hlavně rodinné zvyklosti a podmínky, obsahovaly shodné rysy. V Trojanovicích se hostina týkala nejbližších příbuzných, starosvatů a družbů, v Bordovicích příbuzných a družiček s mládenci. Ve Frenštátě šli toho dne novomanželé s družičkami, mládenci a nejbližšími příbuznými do kostela, v němž se sloužila zádušní mše za zemřelé rodiče. Pak následoval oběd u ženicha. Dojídalo se to, co zbylo, a aby nepochybělo, přivařil se guláš. Na stole voněla hovězí polévka, uzené maso se zelím a bramborem nebo řízky s bramborovou kaší a kompot, samozřejmě koláče, v bohatých rodinách cukroví, pivo, kořalka, víno. V Lichnově šli příbuzní z ženichovy strany k jeho rodičům, kde poobědvali, a pak se všichni vypravili k nevěstě „hledat ženicha“. Hned ho nenašli. Museli se vykoupit „počasnu“ a teprve potom jim domácí ženicha přivedli. V Bordovicích se svatebčané sešli nejprve u nevěsty, pak všichni odešli k ženichovi, kde opět hodovali. V neděli se blízcí příbuzní a družičky s mládenci znovu uviděli u nevěsty a slavili druhé „popravky“. V Trojanovicích se však v neděli za týden po svatbě setkali u ženicha. Ve Vlčovicích a Mniší mívali pro zmíněnou příležitost připravený zaječí nebo srnčí guláš. Vše záleželo na tom, kolik jídla u koho zbylo, tam se „popravky“ konaly. V bohatších rodinách trvaly několik dní, i týden.

Ve Frenštátě se třetí den po svatbě nevěsta stěhovala k ženichovi. Při té příležitosti jí vdané ženy za humorných situací „stlaly lože“ a opět udílely rady nezbytné pro manželské soužití. Podle písemného pramene měl tento obyčej nahrazovat čepení, které se ve Frenštátě nekonalo. Obřadním snímáním věnečku – znaku dívčí svobody, panenství – a uvazováním

24

^ Síťovaný čepce se sedmi vyšíváními zoubky, konec 19. století

^ Síťovaný čepce s pěti vyšíváními zoubky, konec 19. století

^ Síťovaný čepce z Trojanovic, konec 19. století

^ Punčochy pletené, přízové s monogramem AK 2

ÚMRTÍ

Kvůli existenčnímu zabezpečení rodiny bylo v hospodářství i řemesle zapotřebí každých zdravých pracovitých rukou. Nemoc a smrt si nevybírala ani věk, ani postavení. Proto naše předky od náhlé smrti chránily modlitby k sv. Markovi. Když nemocnému nebylo pomoci, pomáhaly přímlyvy k patronům v hodině smrti – svatým Františku Xaverskému, Veronice, Barborce, nebo umírajících – sv. Josefovi a sv. Kateřině.

Úmrtí člověka bylo v jakémkoliv jeho věku bráno odevzdaně, nikoliv necitlivě. Smrt patřila k životu, ale protože byl těžký, nikdy emoce nepřevládly nad dennodenní fyzickou nutností pracovat, byť v omezené intenzitě. Každý si tajně poplakal tak, aby ho nikdo neviděl. Na smutek nebyl čas, ale projevoval se v jiných společenských a lokalitou sledovaných rovínách. Kojenecká a dětská úmrtnost nebyla ničím výjimečným, a tak si v žalu nešťastná matka jen pomyslela: “Panbu dal, Panbu vzal.”

Bezprostředně přicházející smrt mohl uvádět pád obrazu, houkání sýčka, zaklepání na okno či jiná neobvyklá znamení. Když někdo zemřel, oči mu zatlačil ten, kdo byl zrovna u něj. Umývání a oblékání bylo záležitostí žen v rodině a voda se vylévala tam, kde vřdycky. Ihned po skonu otevírali domácí v místnosti s nebožtíkem okno, aby mohla duše volně vylétnout.

Úprava místnosti byla jednoduchá. Na židličkách ležela rakev, rozžaly se svíčky, u nohou hromnička. Zemřelý měl v rukou buď křížek nebo růženec, byl obložen svatými obrázky, a pokud kvetly, i živými květy. K rakvi se přicházeli modlit růženec, hodinky, modlitby za zemřelého a zpívat žalmy sousedů, známých, příbuzných, také zpěvák, který chodil s procesím na pou-

čepce – stavovským označením vdaných žen, byl v lokalitě sňatek společensko-právně uznán.

Svatba se jevila jako rodinná záležitost, ale sledovala a hodnotila ji celá obec. Právě ona uznávala legálnost uzavření sňatku jako prvního stupně nově vznikající rodiny. V rámci svatby se projevovala hierarchie příbuzenských vztahů, důležitost svatebních funkcionářů, sociální postavení hostů. Svatba znamenala zásah do rozpočtu nejen svatebních rodičů, ale také pozvaných. Vhodnými a vtipnými formami nabývaly obyčejně finanční pomoc nově vznikající rodině, ale hlavně se snažily zabezpečit její funkčnost, spokojenost a prosperitu.

tě. Po modlitbách vzpomínali na nebožtíka, hovořili o jeho dobrých skutcích. Na pohoštění podávané při této příležitosti se informace různí. Bylo individuální. V některých rodinách přítomným nenabídlí nic, v jiných z téže lokality kořalku, např. ve Vlčovicích, Mniší a Frenštátě. Tam v bohatších rodinách rozdávali svíce - hromničky. V Bordovicích, pokud měli zeměděleho v domě, nepodávali nic. Naopak v Trojanovicích stál vedle rakve stůl a na něm káva z žitovky a buchty. Ty s čajem nabízeli v Tiché, „...vzdávala se čest

mrtvému“. Ve vzdálenějších Kunčicích pod Ondřejníkem uhostili modlící se koblíhami a čajem.

Úmrtí bylo dávano ve známost zvoněním. Podle rytmu a výběru velikosti zvonu se dalo usoudit, z jaké sociální vrstvy nebožtík byl. Zvonění bohatému mělo hluboký tón většího zvonu a dlouhý, důstojný rytmus...po-le, ro-le, dům..., chudobnému vyšší tón menšího zvonu a rytmus krátký, úsečný...nic ne-měl, nic ne-měl.

Pohřeb vycházel z domu smutku poté, když farář vykonal výkrop. Rakev většínou vynášeli synové, případně jiní blízcí příbuzní. Pokud je někdo neměl, tuto čestnou službu rádi a samozřejmě vykonali sousedé, známí. Členové různých spolků, např. hasiči, projevovali tímto způsobem úctu k svému zesnulému kolegovi. Pěší cesta na hřbitov, např. z Trojanovic, byla dlouhá, tak během ní účastníci průvodu za předříkávání zpěváka zpívali a modlili se litanie, ale také „...zemleli gděco – od počasí přes urodu až po kravy“. Byli si ale vědomi, že to není důstojné nebožtíka. Kdo si mohl dovolit zaplatit muzikanty, rádi přicházeli hrát. Rakev spouštěli do hrobu opět nejbližší mužští příbuzní.

Částečně odlišný byl pohřeb svobodného děvčete nebo mládence. Ti v průvodu mívali bílé oděné družičky a družby. Nesená bílé ozdobená zlomená svíce znamenala ukončený mladý život. Pokud zemřelo novorozeně, což nebylo vzácností, většinou se říkalo, že ho „zalela hlůza“. Užívaným prostředkem proti tomuto střevnímu kataru bylo podávání šťávy ze zimní pšenice a rži, odvar z mateřídoušky, heřmánku, hluzovníku /černobýl/. Houbě zvané „kyla“ se rozmačkala do teplého mléka hlavička a podávala dítěti po lžičkách. Když přesto dítě zemřelo, navíc nepokřtěné, přestože každý z dospělých křesťanů mohl křest vykonat, bylo pochováno za hřbitovní zdí. Pokřtěné pak na vysvěcené půdě hřbitova buď v rodinné hrobce nebo ve zvláštním oddíle určeném

dětem. V průvodě při této příležitosti šly jen dvě dětské družičky oblečené do bílých šatiček a jedna nesla na bílém polštářku sošku andělíčka. V chudobných trojanovických rodinách se ještě v době 1. republiky stávalo, že rodiče čekali na pohřeb dospělého, byť cizího člověka. S ním své dítě pochovali do jednoho hrobu tak, že rakev byly umístěny na sobě – dětská nahoře příčně v nohou. Do doby konání takového pohřbu rakev s tělíčkem čekala v márnici. Zmíněný způsob pohřbívání byl možný, protože hloubka výkopu bývala větší.

^ Bílý plátěný vyšívávaný šátek, polovina 19. století

^ Bílý šátek s krémovou vyšívkou, polovina 19. století

^ Sv. Barborka, polychromované dřevo, lidová práce

Po vykonání smutečních obřadů na hřbitově zvali nejbližší příbuzní rodinu, blízké známé a sousedy na pohoštění, které se většinou odbývalo doma, jen někdy v hostinci. Bez rozdílu místa konání bylo hostům, zvláště pak zdaleka příchozím, nabídnuto: v Tiché chléb, tvarůžky, preclíky nebo guláš, koblihy a čaj, v každém případě hlavně pivo a kořalka. V Lichnově u bohatších nabízeli guláš, u chudobnějších sýr nebo tvarůžky, máslo, chléb a opět pivo na „propijani kože“. Stejně zdůvodňovali nalévání piva a kořalky ve Frenštátě. Tam smuteční hosty uctili gulášem nebo klobáskami, nosiči, zvaní i nosači, dostali hromničky. Ve Vlčovicích a Mniší se podával srnčí, případně zaječí guláš. Každý pak dostal „po klobasce“ a kořalku. V Bordovicích i pro nosiče připravili tvarůžky s chlebem, později kousek vařeného salámu nebo klobásky či guláš. Po pohřbu dítěte byly pro družičky připraveny i sklenovské preclíky. Když zemřel někdo mladý svobodný, měl hostinu stejnou, ale po ní se konala „tancovačka“ jako na svatbě. Pohoštění se konalo kvůli uctění památky zemřelého, pro čest rodičům. Jinak ho platili buď synové, manželka nebo jiný nejbližší pozůstalý ze svých peněz nebo z odkázaných po zesnulém. V případech úmrtí mladých lidí jejich rodiče a tímto jim vystrojovali svatbu.

Rozlišovacím znakem pozůstalých od ostatních členů lokality byla volba černého oblečení, u žen včetně šátku na hlavu. Kdo neměl tmavý oděv, přišival si na rukáv černou pásku. Smutek se „držel“ podle příbuzenského vztahu – od šesti týdnů za sourozence až po dobu jednoho roku za rodiče a životního druha. K projevům smutku patřila i absence veselí, zábav, tančení. Jednání vážící se k posledním věcem člověka sledovalo několik cílů: v souladu s křesťanským přesvědčením umožnit duši zesnulého odebrat se k Bohu, modlitbami žádat Stvořitele o její přijetí, naopak znemožnit návrat duše do světa živých a zabránit možnému škodění v pozemském světě. Pohřební rituály ve svém společenském dopadu odhalovaly sociální a stavovské postavení zemřelého, jeho oblibu v rodině i lokalitě. Různé formy loučení se zesnulým a jeho doprovázení na místo odpočinku bylo především projevem lidského citu, pro stávající rodinu soucitu a spoluúčasti ve smutné chvíli. Víra v posmrtný život poskytovala i v takové situaci naději na shledání a pozůstalým mírnila žal.

Oblast duchovní kultury Frenštátska je velmi široká a zmínila jsem se jen o některých aspektech. V souvislosti s jejími zdroji jsem vybrala věřské složky – ať už křesťanské nebo lidové víry. Obě na přelomu 19. - 20. století sloužily jako základ pro morální a duchovní hodnoty společnosti i jednotlivce. Náboženské přesvědčení mimo jiné napomáhalo většině obyvatel snášet nesnadný životní úděl a dávalo mu smysl i zdůvodnění. Lidová víra tvořila součást obřadů a obyčejů, které měly kromě ní i estetickou, reprezentativní, prestižní a další funkce. Z životních postojů našich předků vyčteme soucit, srdečnost, soudržnost v rámci rodiny i society, ale také upřímnou radost, veselí a umění pobavit se.

↗ Sv. Jan Nepomucký, polychromované dřevo, lidová práce

↖ Cínová kropenka s plastickým vyobrazením sv. Jana Nepomuckého, 1. polovina 19. století

Politické, ekonomické, sociální změny konce 19. a počátku 20. století, dále zvyšující se informovanost i vzdělanost vedly k proměnám myšlení. Vznikající spolky a různé společnosti ve Frenštátě měly ve svých cíleně zaměřených programech i takové, které se zabývaly, byť jen okrajově, i sociální otázkou – tou, jenž bývala součástí i některých obyčejů. V myšlení společnosti vznikl nový proud uvědomování si významu a poslání obyčejů a mnohde i jejich pozvolného zanikání. Snahy o zachování a případnou rekonstrukci motivovaly a stále motivují různé skupiny, kroužky a soubory. Více než lpět na regionální příslušnosti bychom se měli snažit porozumět tomu, co nám naši předkové v tradicích zanechali, co to pro nás znamená a čím jsme vzácnému dědictví zavázáni. Na nás záleží, které hodnoty si z odkazu vybereme a jak s nimi dále naložíme. Naši prarodiče by jistě byli spokojeni, kdybychom v nejrůznějších situacích po jejich vzoru nemuseli hledat pomoc ve světském zákonodárství a u soudní moci, ale více spoléhali na generacemi předávané morální zákony. Měly své místo v srdci a každému byly vlastní. Nedovolovaly, aby v životně těžkých chvílích někdo zůstal bez pomoci, sám, ale dávaly mu pocíťovat jeho sounáležitost s rodinou a společností.

Sv. Florián, polychromované
dřevo, lidová práce >

PRAMENY

- Terénní výzkumy z let 1968, 80. let 20. století a současnosti uložené v Muzeu Novojičínska, pracoviště etnografie
- SOA Nový Jičín: pozůstalost Leopolda Šmahlíka, Roberta Polanského; Archiv města Frenštátu; Kronika národní školy v Trojanovicích; Schneider, F.: Monografie obce Trojanovic; Monografie obce Tichá – sepsal učitel Stanislav Polášek; Pamětní kniha obce Tiché, 1922 - 1957; Kronika Lichnova
- Felix, J.: Dějiny a místopis města Frenštátu pod Radhoštěm na Moravě. Frenštát, 1904
- Felix, J.: Vlastivěda moravská. Frenštátský okres. Brno, 1908
- Horečka, F.: Valašský betlém. Naše Valašsko, IX, 1946, s. 178 - 182
- Hrková, A.: Obřadní vánoční strava na Frenštátsku. Hlasy muzea a archivu ve Frenštátě pod Radhoštěm, IX., 1992, č. 4, s. 79 - 81
- Hurt, A. mladší: Kraslice z Lichnova. Naše Valašsko, I., 1929 - 1930, s. 25 - 26
- Jelínková, E.: K životnosti lidových obyčejů na Novojičínsku. In: Výroční obyčeje, Brno, 1982, s. 272 - 279
- Jeřábek, R.: Valašské malované betlémy. Český lid, 54, 1967, s. 333 - 341
- Kramolišová, A.: Slavnosti ve Frenštátě pod Radhoštěm. In: Město: prostor – lidé – slavnosti. Uherské Hradiště, 1990, str. 219 - 224.
- Kramolišová, A.: Výroční občůzky na Frenštátsku. In: Obřadní občůzky, Uherské Hradiště, 1988, str. 201 - 207.
- Kramolišová, A.: Výroční občůzky v Trojanovicích. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, 36, 1985, s. 54 - 58
- Kulda, B. M.: Národní pověry a obyčeje v okolí rožnovském na Moravě. Časopis Matice moravské, 3, 1871, s. 37 - 47, 137 - 143
- Macalík, M.: Krajinská výstava Moravskoslezského Pobeskydí. Katalog. Frenštát p. R., 1934
- Navrátilová, A.: Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha, 2004
- Novák, P.: Nářečí a lidová píseň. Sborník prací Filosofické fakulty brněnské University, 1960, s. 9 - 46
- Obšivač, V. J.: Řehořská „litanie“ na Frenštátsku. Český lid, 26, 1926, s. 260
- Schaubert, V., Schindler, H. M.: Rok se svatými. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 1994
- Socha, V.: Valašská svatba z Kozlovic. Bohušovice nad Ohří, 1936
- Svatý Martin – věstník farnosti frenštátské. Vycházel od 26. října 1930 do 1. června 1941
- Štika, J.: Etnografický region Moravské Valašsko jeho vznik a vývoj. Ostrava, 1973
- Štika, J.: Lidová strava na Valašsku. Druhé doplňkové vydání, vydavatelství Kneifl, 1997
- Těšínsko, 3. díl, nakladatelství Tilia, Šenov u Ostravy, 2001
- Tomeš, J.: Vánoční obyčeje na Valašsku. Národopisné aktuality, V., č. 3 - 4, 1968, s. 165 - 196
- Václavek, M.: Moravské Valašsko. díl I., Vsetín, 1894
- Václavek, M.: Valašská svatba, její zvyky a obyčeje. Telč, 1892
- Vitásek, J. R.: Říkání při hodování svatebním z Trojanovi u Frenštátu. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, 12, 1895, s. 150 - 154
- Vyhlídal, J.: Slezská svatba. Opava, 1894

SUMMARY

Frenštát pod Radhoštěm and its surrounding localities historically belongs to the Hukvaldy estate, but opinions regarding its wider regional affiliation have long differed and continue to do so. The Frenštát dialect belongs to the regional classification Lašsko, on the other hand many other aspects of its folk culture are comparable with features from Valašsko. The natural geographical boundary, the high saddle at Pindula also forms a frontier between several customs and features of clothing. To resolve such matters expert comparative work focusing on all elements of folk culture is essential.

As the local population professed to the Catholic faith, at the beginning of the 20th century, every day was still begun in prayer. These would contain a plea for safekeeping and a blessing for ones labours. The supplicant would address not only God, but also the Virgin Mary and all the saints. No situation existed where faith could not be of assistance. Besides this there existed several irrational sources of help, through which if certain conditions were followed, one could gain a glimpse of the future, influence it in your favour, and be protected from the effects of evil and malign forces. Such folk beliefs, passed down from ones ancestors, formed the core ingredient of customs that were still being maintained at the turn of the 19th and 20th centuries. These involved both calendrical and family customs, such as birth, marriage and death. In each of these customs we can recognise more than one function. Among such uses, some would morally steer the individual along the correct path and educate him or her. When as a result of some political, economic, societal influence or closer contact with other life philosophies, these customs became mere habits, many people would incorporate such habits into their repertoire of folk artistic creativity, thus preserving them from being forgotten. Some customs have died out with their practitioners, others were transferred from the annual public calendar into a domestic setting. It is up to us what values we discover in them, how we will respect this precious inheritance, what we will retain and pass on to future generations. The behaviour and activities of our forbears emanated from such spiritual and moral authority that prevented any neighbour from being set apart from kith and kin. On the contrary, it showed to everyone what their role in the society should be.

RESÜMEE

Frankstadt, wie früher Frenštát pod Radhoštěm hieß, gehörte zusammen mit den benachbarten Lokalitäten historisch zur Hochwalder Herrschaft, doch die Meinungen zu seiner regionalen Zugehörigkeit gingen und gehen immer noch auseinander. Vom Dialekt her gehört die Region Frenštát pod Radhoštěm zur Lachei, manche andere Bereiche der Volkskultur sind mit der Wallachei vergleichbar. Die natürliche geographische Grenze – der Pindulasattel – bildete auch die Grenze von manchen Bräuchen und Bekleidungs-elementen. Für diese Problematik sind fachliche Vergleichsarbeiten notwendig, orientiert auf alle Bestandteile der Volkskultur.

Da sich das hiesige Volk überwiegend zur katholischen Religion bekannte, begann noch am Anfang des 20. Jahrhunderts jeder Tag mit einem Gebet. Es umfasste die Bitte um Schutz und Segen bei der Arbeit. Der Betende wandte sich nicht nur zu Gott, sondern auch zur Jungfrau Maria und auch allen Heiligen. Es gab keine Situation, in der ihm der Glaube nicht geholfen hätte. Außerdem hatte er auch eine irrationale Hilfsquelle, dank der er bei der Einhaltung bestimmter Bedingungen in die Zukunft schauen, sie zu seinem Gunsten beeinflussen, und sich vor dem Wirken von bösen und schädlichen Kräften schützen konnte. Dieser volkstümliche, nach den Vorfahren geerbte Glaube, bildete den Grundbestandteil der Bräuche, die noch um die Wende des 19.- 20. Jahrhunderts gepflegt wurden. Es handelt sich sowohl um jährliche als auch familiäre Bräuche wie die Geburt, Hochzeit, Bestattung. In jedem der Bräuche erkennen wir mehrere Funktionen. Manche waren für jedermann eine Quelle zur Orientierung und Erziehung. Wenn sich unter dem politischen, ökonomischen, gesellschaftlichen und Weltanschauungseinfluss die Bräuche in Sitten verwandelten, integrierten manche von ihnen die Gesamtheit des volkstümlichen Schaffens in ihren Bestand und retteten es dadurch vor dem Vergessen. Manche gingen mit ihren Trägern unter, andere gingen von den Jahres- in die Familiensitten über. Es kommt auf uns an, welche Werte wir in ihnen entdecken, wie wir die wertvolle Erbschaft schätzen werden, und was wir erhalten und den zukünftigen Generationen übergeben. Das Verhalten und die Handlung unserer Vorfahren ging von einem solchen geistlichen und moralischen Kredit aus, der es niemandem erlaubte, den Nächsten außerhalb seiner Familie und der Gesellschaft zu stellen. Er zeigte im Gegenteil jedem seinen Platz in der Gesellschaft.

Muzeum ve Frenštátě pod Radhoštěm

Katalog k expozici Pánbu, všichni svatí a ti druzí - Světci a duchovní kultura Frenštátska

Vydal Moravskoslezský kraj za spoluúčasti Muzea Novojičinska, příspěvkové organizace, v roce 2007

Studii napsala PhDr. Anna Hrčková

Překlady resumé Agentura ASPENA, Ostrava (AJ) a Mgr. Radim Sochorek (NJ)

Obrazovou přílohu vybrala PhDr. Anna Hrčková

Fotografie a sbírkové předměty jsou ze sbírek Muzea Novojičinska, příspěvkové organizace – Muzea ve Frenštátě pod Radhoštěm

Jazyková korektura PhDr. Zora Kudělková

Publikaci navrhla, grafický upravila a do tisku připravila Agentura API s.r.o.

Tisk Printo, spol. s r.o.

Copyright © Muzeum Novojičinska, příspěvková organizace

Copyright © PhDr. Anna Hrčková, 2007

Moravskoslezský kraj
Krajský úřad
28. října 117
702 18 Ostrava

Tel.: 595 622 222
Fax: 595 622 126
E-mail: posta@kr-moravskoslezsky.cz
www.kr-moravskoslezsky.cz

